

ÇİN'İN UYGUR POLİTİKASI

CHINA'S UYGHUR POLICY

Prof. Dr. Alimcan İNAYET*

ÖZET

Çin'in milliyetler politikası Çin Cumhuriyeti'nin kurucusu Sun Yatsen'in Çin'deki milliyetleri asimile ederek büyük bir ulus ve ulus devlet inşa etme ideali taşıyan Çin milliyetçiliği temelinde tasarlanmış asimilasyon merkezli bir politikadır. Ulus devleti tek dil, tek kültür ve tek ideolojiye dayanan milli devlet modeli olarak kabul eden Çinliler "ulus" kavramından da sadece Han Çinlilerini anladıkları için diğer milliyet ve etnik grupların bağımsız varlığını inkar etmiş, bunları Han Çinlilerinin soydaşları, boyları olarak göstermeye çalışmışlardır. Dolayısıyla Çin politiginde ulus ve ulus devlet inşasının bir gereği olarak düşünölen asimilasyon Çin milliyetler politikasının da temelini teşkil etmektedir. Ancak asimilasyonist karakterli bu milliyetler politikasının pratikte son derece popölist ve pragmatik bir tutumla uygulandığı göröölür. Çin komünistleri Milliyetçi Çin'e karşı giriştiğı mücadele sürecinde "milliyetlerin bağımsızlığı", "milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı", "milliyetlerin özerklik hakkı", "milliyetlerin eşitliğı" söylemiyle ortaya çıkmış, iktidarı ele geçirince de bu söylemlerin yerine "milliyetlerin kardeşliğı", "milliyetlerin birlikteliğı" ve "milliyetlerin kaynaşması" gibi söylemleri ikame etmişlerdir. Örneğın Çin Komünist Partisi'nin Kasım 1931'deki 1. Ulusal Temsilciler Kongresi'nde onaylanan "Çin Sovyet Cumhuriyeti Anayasası Programı"nda Çin'deki azınlık milliyetlerin kendi kaderini tayin haklarının, Çin'den ayrılıp kendi bağımsız devletlerini kurma haklarının tanınacağı beyan edilmiş ise de 1949 yılından sonra milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı ve bağımsızlığı söylemi terk edilmiş, yerine milliyetlerin özerkliğı, milliyetlerin eşitliğı ve milliyetlerin birlikteliğı söylemi vurgulanmaya başlamıştır. Çin'in Uygur politikası da Çin milliyetçiliğı temelinde oluşturulan genel milliyetler politikasından ayrı olmamakla birlikte, Doğı Türkistan ve Uygur Türklerinin coğrafi, tarihi, siyasi, iktisadi, kültürel ve sosyolojik yapısı bakımından diğer bölgelerdeki etnik gruplardan farklı olması dolayısıyla daha özel içeriklere sahiptir. Çin'in Uygur politikası; Doğı Türkistan'ın demografik yapısını değıştirme hedefine yönelik nüfus politikası, Uygur Türklerinin zihinsel dönüştürölmesini hedefleyen eğitim politikası, milli kültürlü baskılayıp Çin kültürünü hakim kılmaya yönelik kültür politikası, dini ibadetleri yasaklayıp milli kimlik bilincini zayıflatmaya yönelik ateizm merkezli din politikası, Doğı Türkistan'ın kaynaklarını sömürmeye yönelik ekonomi politikası gibi sistematik olarak birbirini destekleyen sosyal tasarım ve organizasyonları kapsar. Bu çalışmada Çin'in Uygur politikasının tarihsel arka planı, hedefi, evrimi, uygulanması ve sonuçları analiz edilecektir.

Anahtar sözcükler: Çin, milliyetler politikası, asimilasyon, Uygur, Doğı Türkistan

ABSTRACT

China's nationalities policy is an assimilation-centred policy designed on the basis of Chinese nationalism, which has the ideal of building a great nation and nation-state by assimilating the nationalities in China of Sun Yatsen, the founder of the Republic of China. The Chinese, who accept the nation-state as a nation-state model based on a single language, a single culture and a single ideology, deny the independent existence of other nationalities and ethnic groups because they understand only the Han Chinese from the concept of "nation" and try to present the other nations and ethnic groups as the cognates and tribes of the Han Chinese. Therefore, assimilation, which is considered a necessity of nation and nation-state building in Chinese politics, also forms the basis of Chinese nationalities policy. However, it is observed that this assimilationist nationality policy is implemented with an extremely populist and pragmatic attitude. During the struggle against Nationalist China, the Chinese communists emerged with the discourse of "independence of nationalities", "the right of national self-determination", "the autonomy right of nationalities", "equality of nationalities", they substituted these discourses with the ones such as "the unity of nationalities" and "fusion of nationalities" when they grabbed the power. For example, although it was declared in the "Constitution Program of the Chinese Soviet Republic" approved at the 1st Congress of National Representatives of the Chinese Communist Party in November 1931 that the rights of minority nationalities in China to self-determination and their right to secede from China and establish their own independent states would be recognized, after 1949, the discourse of the right to self-determination and independence of nationalities was abandoned, and instead, the discourse of autonomy of nationalities, equality of nationalities and unity of nationalities began to be emphasized. Although China's Uyghur policy is not separate from the general nationalities policy formed on the basis of Chinese nationalism, it has more specific contents as East Turkestan and Uyghur Turks are different from other ethnic groups in terms of their geographical, historical, political, economic, cultural and sociological structure. China's Uyghur policy

* Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü öğretim üyesi, E-mail: alim1962@hotmail.com

includes the social design and organizations, that systematically support each other, such as the population policy aimed at changing the demographic structure of East Turkestan, the education policy aimed at the mental transformation of the Uyghur Turks, the cultural policy aimed at suppressing the national culture and making the Chinese culture dominant, the atheism-centred religion policy aimed at weakening the awareness of national identity by banning religious worship and the economic policy aimed at exploiting East Turkestan's resources. In this study, the historical background, target, evolution, implementation and results of China's Uyghur policy will be analyzed.

Key words: China, nationalities policy, assimilation, Uyghur, East Turkestan

Giriş

Doğu Türkistan, Çin resmi kaynaklarına göre 1,664,897 km², İslam Ansiklopedisine göre ise 1.828.418 km²'lik¹ yüz ölçümüne sahip, Çin, Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan, Afganistan, Tibet ve Hindistan ile sınırı olan, kültürel ve doğal kaynaklar bakımından zengin, Çin devlet istatistik rakamlarına göre 10,069,345², doğal nüfus artış oranına dayanarak yapılan tahminlere göre 25-30 milyon Uyghur Türkünün yaşadığı bir coğrafyadır. Rus literatüründe "Orta Asya" tesmiye olunan Türkistan coğrafyası 19. yüzyılın 2. yarısında Çarlık Rusya ve Mançu-Qing / Mançu-Çing İmparatorluğu tarafından işgal edilince, Çinlilerin kontrolüne geçen kısmı "Doğu Türkistan" diye adlandırılmış, ancak Çin 1884 yılında bu ismi Çince *Xinjiang* 新疆 "Yeni hudut / yeni toprak" olarak değiştirmiştir. Derin tarihsel hafıza ve güçlü milli kimliğe sahip Uyghur Türkleri Çin işgalini kabul etmemiş, işgale ve işgalcilere karşı verdiği uzun ve zorlu mücadeleler sonucunda 1933 yılında "Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti" ve 1944 yılında "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" adıyla iki kez bağımsız cumhuriyet kurmuşlarsa da, bu devletler Rus-Çin iş birliği sonucunda yıkılmıştır. Doğu Türkistan 1949 yılında Çin Halk Kurtuluş Ordusu tarafından işgal edilerek 1955 yılında "Xinjiang Uyghur Otonom Bölgesi" adıyla Çin siyasi haritasına dahil edilmiştir.

Dolayısıyla Çin politik çevreleri ile Uyghur entelijansiyası arasında derin bir görüş ayrılığı söz konusudur. Çin otoriteleri Doğu Türkistan'ın kadim çağlardan beri Çin toprağı olduğu görüşünü benimserken, Uyghur aydınları Doğu Türkistan'ın tarihi, kültürü, nüfusu ve idari sistemiyle Çin'den farklı ve ayrı bağımsız bir ülke iken Çin tarafından işgal edilmiş toprak olduğunu savunur. Çin yönetimi stratejik önemi ve zengin kaynakları dolayısıyla vazgeçmek istemediği bu toprakları daimi Çin toprağı hâline getirmek ve meşrulaştırmak için toprak sahiplerini Çinlileştirmek, asimile etmek ve nihai olarak yok etmek hedefi doğrultusunda Sun Yatsen'in Çin milliyetçiliği temelinde özel politikalar oluşturarak Uyghur Türklerine Çin ulusal kimliğini dayatmış, kabul edilmeyince de cebri kültürel asimilasyon ve nihayet soykırım uygulamasına gitmiştir.

Bilindiği gibi, Sun Yatsen 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Çin'deki milliyetleri³ asimile ederek büyük bir ulus ve ulus devlet inşa etme projesini ortaya atmıştı. Dönemin Çinli entelektüelleri de bu projeyi desteklemişlerdir. Onlara göre, Çin ulusu Han Çinlilerinden ibarettir⁴, diğer milliyet ve etnik gruplar "ortak ata"dan gelmiş olup Han Çinlilerinin

¹ İslam Ansiklopedisi, Cilt. 41, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), s. 556

² <http://www.stats.gov.cn/tjsj/nds/2019/indexch.htm><http://www.stats.gov.cn/tjsj/nds/2019/indexch.htm>.

³ Çince literatürde "minzu 民族" terimi "millet / ulus, milliyet, etnik grup" anlamlarında kullanılmaktadır. Çin'deki milliyetler için "ge minzu 各民族", "shaoshu minzu 少数民族" terimi kullanılmaktadır ki, ilkinin "milliyetler", "etnik gruplar", sonrakisini "azınlık milliyetler", "azınlık etnik gruplar" şeklinde çevirmek mümkündür. Son dönemlerde etnik gruplar için "zuqun 族群" terimi kullanılmaya başlamıştır. Bu çalışmada minzu 民族 'nın karşılığı olarak "milliyet" terimi tercih edilmiştir.

⁴ Na, Szu-Lu, "Milliyetçilik ve Milliyetler İlişkisi / 民族主義與民族關係", Tayvan: *Ulusal Havacılık Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 2, 1994, s. 3

klanlarıdır.⁵ Çin'in milliyetler politikası böyle bir anlayış temelinde oluşturulduğu için doğası gereği asimilasyonisttir. Bununla birlikte Çin yönetimi, gerek Milliyetçi Çin iktidarı döneminde, gerekse Komünist Çin iktidarı döneminde olsun, milliyetler politikasını pratikte son derece popülist ve pragmatik bir biçimde uygulamaya çalışmıştır. Bir taraftan "milliyetlerin bağımsızlığı", "milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı", "milliyetlerin özerklik hakkı", "milliyetlerin eşitliği" gibi değer yüklü söylem ve retorikle hareket ederken, diğer taraftan tüm siyasi ve sosyal organizasyonlarını asimilasyon merkezli tasarlamış, asimilasyon amacını "milliyetlerin kardeşliği", "milliyetlerin birlikteliği", "milliyetlerin kaynaşması" gibi ifadelerle örtmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Çin'in milliyetler politikası teori ve pratikte çelişkili görünüm arz eder. Örneğin Çin yönetiminin bir taraftan milliyetlerin eşitliğinden bahsederken, diğer taraftan milliyetleri asimile etmeye çalışması, bir taraftan proletarya diktatörlüğü temelli sıkı merkezîyetçi yönetim sistemi söz konusu iken, diğer taraftan milliyetlere bölgesel özerklik hakkı vermeye çalışması, bir taraftan kültürel asimilasyon politikası uygularken, diğer taraftan etnik geleneksel yaşam biçimlerinin korunması yönünde teşvik ve propaganda yapması, bir taraftan ekonomik yönden zayıf milliyetlere yardım edeceğinden söz ederken, diğer taraftan onların yaşadıkları bölgelerin zenginliklerini sömürmesi bu çelişkilerin bazılarıdır.

Çin'in Uygur politikası milliyetler politikasından ayrı olmamakla birlikte, kendine has tarihsel arka planı ve stratejik boyutu itibarıyla daha farklı muhtevaya sahiptir.

1. Çin'in Uygur Politikasının Tarihsel Arka Planı

Doğu Türkistan jeostratejik konumu dolayısıyla tarihsel süreçte Çinliler tarafından 6 kez işgale maruz kalmıştır. İlk işgal girişimi Han Hanedanlığı döneminde, ikincisi Tang Hanedanlığı döneminde, üçüncü ve dördüncüsü Mançu-Qing hanedanlığı döneminde, beşincisi Milliyetçi Çin ve altıncısı da Komünist Çin döneminde gerçekleştirilmiştir.

Çin'de MÖ 206 yılında kurulan Han Hanedanlığı yüzlerce yıldır baş edemediği Hunlara karşı üstünlük sağlamak için ittifak arayışlarına başlamış, MÖ. 138 yılında Zhang Qian / Cang Çian'i batı bölgelerine göndermiştir. Zhang'ın sağladığı bilgi ve istihbarat doğrultusunda Han Hanedanlığı MÖ. 60 yılında Tarım havzasını işgal etmiş, böylece hem Hunların Doğu Türkistan ile alakasını keserek ekonomisini zayıflatmış hem de ipek yolunun kontrolünü ele geçirmiştir. Han Hanedanlığı işgal ettiği batı bölgesinde Batı Protektorası 西域都护府 (Batı Koruyucu Mahkemesi) tesis etmiştir. Ayrıca işgal ordusunun iâşesi için askeri tarımsal koloniler (屯田) kurmuş⁶, kolonilerde Çin'den getirilen çiftçi ve suçluları çalıştırmıştır. İşgal edilen bölgelere göçmen nakledip çiftçilik yaptırma uygulaması Han döneminden itibaren başlamış, sonraki Tang ve Qing Hanedanlıkları, Milliyetçi Çin ve Komünist Çin yönetimleri tarafından da aynen takip edilmiştir. Çünkü Çinli göçmenlerin; a) orduyu besleme, b) devletin mali yükünü hafifletme, c) hududu koruma, d) işgal yönetimini pekiştirme, e) işgal edilen toprakların kalıcı hâle gelmesini sağlama gibi işlevleri haizdir. Çince “屯垦戍边” deyişi bu durumu ifade eder. Günümüzde Doğu Türkistan'da Üretim ve İnşaat Kolordusu (兵团) adıyla bilinen yapının kökeni de bu uygulamaya dayanır. Ancak Hunların karşı saldırıya geçmesiyle Han Hanedanlığı'nın Doğu Türkistan'daki kontrolü uzun sürmemiş, Çinliler bölgede kalıcı olamamışlardır.

Çin'de MS. 7. yüzyılda kurulan Tang Hanedanlığı da Göktürklerin baskısını kırmak, Tang ekonomisi için son derece önemli olan ipek yolunun denetimini ele geçirmek için 640 yılında Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir. Bu süreçte Tang Hanedanlığı da, Han hanedanlığı

⁵ Huang Cyenhua, *Gomindang Hakimiyetinin Sincan Siyaseti ve Üniñ Aqıviti / Milliyetçi Çin Yönetiminin Doğu Türkistan Politikası ve Akıbeti*, Tercime kılguçı: Ahmet Pasar, (Beijing: Milletler Neşriyatı, 2005), s. 187.

⁶ James A. Millward and Peter C. Perdue, “Political and Cultural History of the Xinjiang through the Late Nineteenth Century”, *XINJIANG China's Muslim Borderland*. S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), ss. 35-36

döneminde olduğu gibi, Turfan ve Kuça'da protektora 都护府(Koruyucu Mahkeme) tesis etmiş⁷, askeri tarımsal koloniler kurup Çin'den getirdiği göçmenlere çiftçilik yaptırmıştır. Tang Hanedanlığı'nın işgal ordusu Doğu Türkistan ile sınırlı kalmayıp Talas'a kadar ilerlemiş, 751 yılındaki Talas savaşında İslam ordusu karşısında bozguna uğrayınca Doğu Türkistan topraklarını terk etmiştir. Böylece Çinliler Doğu Türkistan'da yine kalıcı olamamışlardır.

Aradan bin sene geçtikten sonra, Mançu-Qing / Mançu-Çing İmparatorluğu 1755 yılında bir taraftan gittikçe güç kazanıp tehdit oluşturan Cungarları, diğer taraftan kuzeyden güneye doğru yayılmakta olan Çarlık Rusya'yı durdurmak bahanesiyle Doğu Türkistan'ın kuzey kesimini işgal etmiş, 1 milyon Cungarlıyı katlettikten sonra, Tarım havzasında yaşanan karışıklıklardan istifade ederek Kuça, Aksu ve Kaşgar'ın kontrolünü de ele geçirmiştir. İşgalden sonra bölgedeki hakimiyetini tesis ve tahkim etmek için askeri, politik, ekonomik ve kültürel birçok tedbiri uygulamaya koymuştur. Uygulamaya koyduğu ilk tedbir göçmen yerleştirme olmuştur. Mançu-Qing hükümeti "batı bölgelerini batı bölgeleriyle idare etme, maliyeti Çin topraklarına yüklememe" anlayışıyla 1761 yılından itibaren uygulamaya koyduğu göçmen politikası çerçevesinde Çin'den göçmenleri, tüccarları ve suçluları Doğu Türkistan'a gelip yerleşmeye teşvik etmiş, bu faaliyetleri bizzat organize etmiştir. Göçmen yerleştirme politikasıyla ordunun ihtiyaçlarını karşılama, Rusların Doğu Türkistan'a kadar yayılmasını önleme, bölgenin nüfus eksikliğini giderme, Çin'deki nüfus yoğunluğunu ayarlama hedefi güdülmüş, 1761 yılından 1780 yılına kadar hükümet organizasyonu ile Doğu Türkistan'a getirilen çiftçi, tüccar ve suçluların sayısı 250,000 kişi olmuştur.⁸ Bunlar Doğu Türkistan'da arazi açıp çiftçilik yapmışlardır.

Mançu-Qing yönetimi Uygur Türklerine yönelik uyguladığı din politikasında başlangıçta ihtiyatlı ve müsamahakar davranmış ise de, sonradan kısıtlama ve yasaklamaya gitmiş, dinî kurumların iktisadî kaynaklarını sınırlandırmıştır. Yönetimde din adamlarını ve elitleri kullanmıştır. İli Askeri Valiliği tesis edilerek tüm yönetim birimlerini askeri valiliğe bağlamış, askeri valilerin Mançulardan başka etnik gruplardan tayin edilmesine izin vermemiştir. Üst düzey yöneticiler bizzat imparator tarafından tayin edilmiştir. "Hakimbeg" rütbesindeki yöneticiler Uygurlardan tayin edilmiş ise de, ancak "memleketinden uzaklaştırılma" ilkesi gereği kendi memleketinde değil, diğer memleketlerde görev yapmak zorunda bırakılmış, bunların kendi memleketlerinde çevre ve etki alanı oluşturmalarına imkan ve fırsat verilmemiştir. İmparatorluğa hizmet eden ve sadakat gösterenler taltif edilerek toplumda özentî yaratılmıştır. Çinlilerin yerli halkla birlik olup yönetime karşı ayaklanmalarını önlemek amacıyla yeni şehirler inşa edilerek Çinliler Hancheng 汉城 (Çinli şehri)'de, Uygurları Huicheng 回城 (Uygur şehri) de ayrı ayrı yerleştirilmiş, bunların birbirleriyle karışmaları yasaklanmıştır.⁹ Adliye ve yargı işlerinde şer'i mahkemelerine izin verilmiştir. Cungarlarla girişilen savaşta katledilen 1 milyon insanın yerinin doldurulması için Doğu Türkistan'ın güney kesimlerinden çok sayıda Uygur çiftçisi İli bölgesine göç ettirilmiştir.¹⁰ Uygur dili ve yazısının Çincenin yanı sıra resmi dil olarak kullanılmasına izin verilmiş, paralarda Uygur yazısı da kullanılmıştır.¹¹ Bunlardan Doğu Türkistan'a Çinli göçmen nakletme, yöneticileri terfi ettirip "memleketinden uzaklaştırma", ulusal para üzerine etnik yazılara yer verme uygulamaları bugünkü Çin yönetimi tarafından da izlenmektedir.

⁷ James A. Millward and Peter C. Perdue, "Political and Cultural History of the Xinjiang through the Late Nineteenth Century", *XINJIANG China's Muslim Borderland*. S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), s. 38

⁸ Chu Hongxia, "Çian Long Döneminde Sincan'a Göçmen Yerleştirme Politikası Üzerine Bir Tahlil Denemesi / 乾隆时期新疆移民落籍政策探析", *China's Borderland History and Geography Studies / 中国边疆史地研究*, Mart 2016 / 2016年3月, Cilt 26 / 第26卷, Sayı. 1 / 第1期, ss. 21 – 31

⁹ Lyu Zişyav (刘志霄), *Uygur Tarihi (Birinci Kısım 2)*, (Beyjing: Milletler Neşriyatı, 1987), ss.962-991

¹⁰ Lyu Zişyav, age, s.1001

¹¹ Lyu Zişyav, age, s.1037

Ancak Mançu-Qing İmparatorluğu'nun uyguladığı bu politikalar olumlu sonuç vermiş değildir. Doğu Türkistan Türkleri işgali asla kabul etmemiş, 1750'li yıllardan 1850'li yıllar arasında Mançu-Qing yönetimine karşı defalarca ayaklanmış, bu ayaklanmalar sonucunda 1865 yılında Yakup Beğ önderliğinde Kaşgar Hanlığı'nı kurmuşlardır. Kaşgar Hanlığı'nın 1872 yılında Boron Kaulbars başkanlığındaki diplomatik heyet ile "Rusya-Kaşgar Antlaşması"nı ve 1874 yılında İngiltere diplomatik heyeti ile "İngiltere-Kaşgar Antlaşması"nı imzalamış olması¹², ayrıca Osmanlı devleti ile olan diplomatik ilişkileri bu hanlığın bağımsız bir devlet olduğunu göstermektedir. Doğu Türkistan'da bağımsız bir devletin teşekkülü karşısında endişeye kapılan Mançu-Qing imparatorluğu 23 Mayıs 1874'te Zuo Zongtang'ın Batı Bölgesi İşgal Kuvvetleri'yle Doğu Türkistan'a girmesini emretmiştir.¹³ Bu süreçte Mançu-Qing hükümeti dahilinde "deniz savunma hattı" taraftarlarından Li Hongzhang devletin Doğu Türkistan'ın işgali için sarf edilecek maliyeti kaldıramayacağını ileri sürerek hükümeti işgal girişiminden vazgeçirmeye çalışmış ise de başarılı olamamıştır. Buna karşın "kara savunma hattı" taraftarlarından Zuo Zongtang yaklaşan Rus tehdidine karşı Doğu Türkistan'ın işgal edilmesini savunmuş¹⁴ ve İngiliz HSBC bankasından aldığı 5 milyon sergümüş kredi ile gerekli maliyeti hazırlayarak işgali gerçekleştirmiştir.¹⁵

Mançu-Qing yönetimi Doğu Türkistan topraklarını kalıcı olarak Çin toprağına dönüştürmek için öncekilerden farklı yol izlemiştir. Zuo Zongtang Temmuz 1877 Doğu Türkistan'ın eyalet olması hakkında bir teklif sunmuş¹⁶ ve "...burada devamlı sulhu sağlayabilmenin yolu bu bölgeyi daimi bir Çin bölgesi, Çin eyaleti hâline getirmekle mümkün olacaktır" demiştir.¹⁷ Zuo Zongtang 1884 yılında Doğu Türkistan'ın adını *Xinjiang / Şinciang* 新疆 "Yeni hudut / Yeni toprak" olarak değiştirmiş ve Çin'in bir eyaleti ilan etmiştir. Akabinde Doğu Türkistan'ı Çin'e entegre etmek amacıyla Çin idari sistemini bölgeye uygulamış, bir taraftan Han Çinlilerinin Doğu Türkistan'a göçünü teşvik ederken, diğer taraftan Uygur Türklerini Çince eğitime tabi tutarak Çinlileştirmeye çalışmıştır. Mançu-Qing yönetimi asimilasyonu Doğu Türkistan'ı kontrol altında tutmanın, Çin'e batıdan gelecek tehlikeleri bertaraf etmenin bir çaresi olarak görmüş¹⁸, bütün siyasi, iktisadi ve kültürel organizasyonlarını asimilasyon merkezli kurgulamıştır. Zuo Zongtang Doğu Türkistan'da konuşlandırılan işgal kuvvetlerinin beslenme ihtiyacını karşılamak için tarım işlerine özel ilgi göstermiş, Çin'den göçmenleri Doğu Türkistan'a gelerek çiftçilik yapmaya teşvik etmiştir. Böylece askerlerin yanı sıra, Çin'den göçmenler, tüccarlar ve salıverilen suçlular gelmiş ve arazi açarak çiftçilik yapmaya başlamışlardır. 1886 yılında Mançu-Qing hükümeti 1500'den fazla Çinli suçluyu Doğu Türkistan'a göndermiştir. Bununla birlikte Zuo Zongtang yerli halkı Çinlileştirme politikasını uygulamaya koymuştur. Zuo Zongtang hükümete sunduğu raporda şöyle demektedir: "Doğu Türkistan'daki duruma bakılırsa, Çinliler ile Müslümanlar bir araya

¹² Wang Ke, "Uluslar arası Siyasi Vizyon Bakımından "Xinjiang'ın Eyalet Olması / 国际政治视野下的 [新疆建省]", 21. Yüzyıl Çift Aylık Dergi / 二十一世紀雙月刊, Şubat 2007 / 2007年2月, Sayı. 99 / 號總第九十九期, s. 42

¹³ Wang Ke, age, s.43

¹⁴ Wang Ke, age, s.44

¹⁵ Feyzullah Uygur, *Doğu Türkistan Tarihi (1864-1884)*, Yayımlanmamış Doktora tezi, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Genel Türk Bilim Dalı, İstanbul. 2015), s. 180

¹⁶ Wang Ke, age, s.48

¹⁷ Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Tarihi (Başlangıçtan 1878'e Kadar)*, (İstanbul: Kitabevi, 1997), s. 222

¹⁸ James A. Millward and Nabijan Tursun, "Political History and Strategies of Control, 1884-1978". *XINJIANG China's Muslim Borderland*. S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), s. 63; Wu Qina, *Sincan: Milli Kimlik, Uluslar arası Rekabet ve Çin Devrimi 1944-1962 / 新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 – 1962*, Ulusal Tayvan Üniversitesi Tarih Araştırmaları Merkezi Doktora Tezi / 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文. Öğrenci No. / 學號 : D86123006, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2006, ss. 85-86.

gelemezler. Yöneticiler ile siviller arasında mesafe var. Siyaseti yürütmek ve emirleri uygulamak zor. Bütün kural ve emirleri Müslümanlara ulaştırmak çok zor. Onların örf âdetlerini kendimizinkine benzetmek için onların eğitimini ayrı yapmayıp Müslümanların çocuklarını sadece dil bilen değil, yazı bilen duruma getirmek gerekir.”¹⁹ Zuo Zongtang hükümet ile halkın arasındaki iletişim sorununu çözmek için okul (学堂) açmış, okullarda Konfüçyus ve Meng-tzu gibi Çin klasiklerinin eserleri ders kitabı olarak kullanılmıştır.²⁰ Zengin ve üst sınıf ailelerin çocukları bu okullarda okutulmuştur. Sonuçta Uygur Türkçesine çok sayıda Çince sözcük girmiştir.²¹

Anlaşıldığı gibi, Doğu Türkistan topraklarının Çinli göçmenlerle doldurulması ve Uygur Türklerinin asimilasyonu 1884 yılından itibaren Mançu-Qing imparatorluğunun resmi politikası hâlini almıştır.

2. Milliyetçi Çin'in Milliyetler Politikası

Milliyetçi Çin'in milliyetler politikası Sun Yatsen'in ulus devlet anlayışı temelinde oluşturulan asimilasyonist bir politikadır. Bilindiği gibi, Sun Yatsen Mançuları kovup (驱除鞑虏), Çin'i kurtarma (光复中华) şiarıyla ortaya çıkmış, Çin'deki milliyetleri asimile ederek Amerikan modeli bir ulus devlet inşa etmeyi gaye edinmişti. Ona göre, Çin ulusu / milleti sadece Han Çinlileriydi. Dolayısıyla “Beş milliyetli cumhuriyet” (五族共和) teşebbüsünü reddetmiş, diğer milliyetlerin varlığını inkar etmişti. Çin'deki diğer milliyet ve etnik grupları asimile ederek Han Çinlileri temelli büyük bir ulus yaratmak onun en büyük hayalidir.²² Sun Yatsen Çin'i yükseltmek, Çinlilerin dünyadaki diğer milletlerle eşitliğini sağlamak istiyordu.²³ Milliyetçi Çin'in milliyetler politikası Sun Yatsen'in milliyetçi ideolojisini yansıtan "halk", "halk hakları" ve "halk hayatı"ndan ibaret üç halk ilkesi (三民主义) temelinde oluşturulan hudut politikasıdır. Harici ve dahili faktörler dolayısıyla söz konusu politikanın içeriği biraz yumuşatılmış ise de, pratikteki uygulamalar mahiyette hiçbir değişikliğin olmadığını gösterir. Örneğin hükümet programlarında sınır bölgelerindeki milliyetlerin eşitliğini garanti altına almak, onların kendi kendini yönetmelerini desteklemek, ekonomi ve kültürlerini geliştirmek, dinî ibadet ve örf âdetlerine saygı göstermek gibi söylemlere yer verilmişse de, diğer taraftan asimilasyon politikası uygulanmış ve milliyetlerin Çinliler arasında eritilmesi istenmiştir.²⁴ Milliyetçi Çin'in milliyetler politikası asimilasyonist nitelikli olmasına rağmen, milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkını tanıyacağını ilan etmesi yaman bir çelişkidir. Ocak 1924 yılındaki Çin Milliyetçi Partisi'nin 1. Ulusal Temsilciler Kongresinde onaylanan bildirgede “üniter devlet” ön koşuluyla milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkının tanınacağı bildirilmiştir. Ancak iki sene sonra, yani Ocak 1926 yılındaki Milliyetçi Çin Partisi 2. Ulusal Temsilciler Kongresi'nde 1. Ulusal Temsilciler Kongresi'nde vaat edilen “zayıf milliyetlerin kendi kaderini tayini ve özerklik işlerine yardım etme” ifadesi

¹⁹ Lyu Zishyav, age, ss. 675-679

²⁰ Wang Ke, age, s.50

²¹ Alimcan İnayet, Uygur Tarihi Koşaklarındaki Çince Unsurlar Üzerine, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 2016/8, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319180>), ss. 68-79

²² Shi Zhengfeng, “Çin'deki Milliyetçiliği / 中國的民族主義”, *Taiwan International Studies Quarterly*, Vol. 12, No.2, Summer 2016, s.49; Na, Szu-Lu (1994). “Milliyetçilik ve Milliyetler İlişkisi / 民族主義與民族關係”, Tayvan: *Ulusal Havacılık Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 2, s. 3; Xiong Fangliang, “Amerikan Taklitçiliğinden” “Krallar Yolunu Sürdürmek”: Sun Yatsen Milliyetçiliğinin Kökeni ve Değişimi / 从 “效法美国”到 “继承王道”: 孙中山 “国族主义”源起与异变 – Amerikan Modeli” ve Milliyetçi Çin Dönemindeki Milliyetler Politikası 1 / “美国模式”与民国时期的民族政治 (一), *Etno-Sosyoloji Araştırmaları Bülteni / 民族社会学研究通讯*, Sayı. 173 / 第173期, 15 Aralık 2014 / 2014年12月15日, s. 3

²³ Liao Dawei, “Çin'i Yükseltmek: Sun Yatsen'in Çin Rüyası / 振兴中华: 孙中山的中国梦”, <http://old.mingge.gov.cn/mgzy/canhuilunwen/201512/8dec78b692de4a88a8034c795f9e9c26/files/9d48a00a667649979a4a4f656434cf0f.pdf> (Erişim tarihi: 27.07.2021), s.1

²⁴ Huang Cyenhua, age, s. 187.

“zayıf milliyetlerin Han Çinlileri ile eşit haklara sahip olmalarına yardım etme” şeklinde değiştirilmiştir.²⁵ Milliyetçi Çin iktidarının bir taraftan güçlü entegrasyon ve asimilasyon politikası güderken, diğer taraftan yerli halklara daha iyi bir politik ve özerklik haklarının verilmesinden bahsetmesi bir samimiyetsizlik örneğidir.

2.1. Milliyetçi Çin'in Uygur Politikası

Milliyetçi Çin'in Uygur politikası da asimilasyon merkezli bir politikadır. Bilindiği gibi, Sun Yatsen Mançu, Moğol, Uygur ve Tibetleri asimile ederek büyük Çin ulusu yaratma düşüncesindeydi.²⁶ O 1921 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle demiştir: “Mançular Japonların peşinden gidiyorlar, Moğol ve Uygurlar Sovyetlerin peşinden gidiyorlar, Tibetler İngiltere'nin peşinden gidiyorlar. Mançu, Moğol, Uygur ve Tibetlerin kendilerini savunma güçleri yoktur. Onun için Han Çinlilerini merkeze alarak ülkedeki milliyetler asimile edilmelidir.”²⁷ Sun Yatsen 1912 yılında bir Moğol beyine gönderdiği telgrafta şöyle diyor: “Rusların niyeti kötü, onlar fırsat kolluyorlar, hepimiz uyanık olmazsak ve birlik olmazsak varlığımızı koruyamayız, Moğolistan ve Doğu Türkistan Çin ile Avrupa karasının merkezinde yer alır, dünyadaki konumu çok önemli. Bu bölgeyi Çin topraklarının ayrılmaz bir kısmına gerçek anlamda dönüştürmek için kudretli devlet savunmasını inşa etmek gerek. Kudretli devlet savunması inşa etmek için önce asker yetiştirmeye, asker yetiştirmek için ekonomiyi geliştirmeye, ekonomiyi geliştirmek için ulaşımı geliştirmeye ihtiyaç vardır.”²⁸

Sun Yatsen Doğu Türkistan'a Çinli göçmen nakletmeyi teşvik etmiştir. 1912 yılında Huangşing “Mançurya, Moğolistan, Doğu Türkistan ve Tibet'i kalkındırma ve Ahali Nakletme Derneği” kurup Sun Yatsen'den bütçe talebinde bulunduğu zaman, Sun bu girişimi desteklemiş ve derneğe 300,000 yuan bütçe desteği verilmesi yönünde talimat vermiştir. Onun Doğu Türkistan'a yönelik plan ve tasarımı öncelikle ulaşımı iyileştirmek, ahali nakletmek, çiftçilik ve hayvancılığı geliştirmek olmuştur. O bununla ilgili olarak Çin'i Doğu Türkistan'a, Doğu Türkistan'daki çeşitli bölgeleri birbirine bağlayan 14 demiryolu hattı projesini ortaya koymuştur. Sun Yatsen şöyle diyor: “Çin'in güneydoğu bölgelerinin ahalisi çok yoğundur, kuzeybatı bölgelerinin ahalisi ise çok seyrek, ahalisi yoğun olan eyalet ve bölgelerdeki işsiz, gurbetçi ve 1. Cihan harbinden sonra ordudan ayrılan askerleri Moğol bölgesi ve Tanrı Dağları etrafına göç ettirip arazi açmak lazım.”²⁹ Sun Yatsen ahalinin nasıl nakledileceği hakkında da şöyle direktif vermiştir: Göçmenlere verilecek yerleri devlet satın almalı, devlet mülkiyetindeki yerleri parselleyip göçmenlerin ekimi için uzun vadeli kiraya vermeli, devlet göçmenlere sermaye, tohum, araç-gereç, ev sağlamalı, göçmenler borçlarını nakitle ya da yıllara bölerek taksitle geri ödemelidir. Göçmenler bölgesinde devlet özerklik imtiyazı vermeli, her göçmen hazırlık yapmalı, demokratik ruh ile kendi işini kendi iradesine göre yapmalıdır. Sun Yatsen öncekilerden farklı olarak Uygur politikasında ekonomiyi ve ulaşımı ağırlık vermiş, Doğu Türkistan'ın vaziyetini politik gelişmelere göre değişen değil, kalıcı hâle getirmek istemiştir.³⁰

Milliyetçi Çin'in Uygur politikası Yang Zengşin döneminde daha farklı muhteva kazanmıştır. 1911 yılında Mançu-Qing imparatorluğu yıkılıp yerine Çin Cumhuriyeti kurulduğu zaman Yang Zengşin Urumçi'de adliye bakanlığı görevi üstlenmiş, Qing hükümetinin son genel valisi Yang Suan-hsü yaşanan gelişmeler dolayısıyla görevini Yang

²⁵ Wu Qina, age, ss. 144-146

²⁶ Wu Qina, age, s. 354

²⁷ Wu Qina, age, s. 364

²⁸ Deng Şavhuy, “Sun Congşenniñ Sincanni Eçiş Toğrisidiki Uluğvar Planı / (Sun Yatsen'in Doğu Türkistan'ı Kalkındırma Hakkındaki Yüce Planı”, *Sincan Daşö İlmiy Jurnili Pelsepe-İctimaiy Pen Kısmı*, 1988, Sayı.3, s. 82

²⁹ Deng Şavhuy, age, ss. 80-85

³⁰ Deng Şavhuy, age, ss. 87-90

Zengşin'e devredince, Yang hemen Yuans Shih-kai hükümetine bağlılığını bildirmiştir.³¹ 1911 yılından 1928 yılına kadar süren 17 yıllık iktidarı döneminde Yang merkezi hükümete usulen bağlılığını bildirmiş ise de, Doğu Türkistan'ı bağımsız bir şekilde yönetmiş, bu süreçte Uygurları cehalette bırakmak için elinden geleni yapmıştır. O Lao Tzu (老子)'nın "kapıyı kapat, halkı idare et" doktrininden mülhem Doğu Türkistan'ı dışarıya kapatarak, yani dünyadan tecrit ederek yönetmiştir. Ona göre dışarıya kapıyı açmak eve hırsız almakla eşittir. Yang ayrıca Lao Tzu'nun "eskiden halkı idare edenler halkı akıllı olarak değil, cahil olarak yetiştirirlerdi" telkinine göre Doğu Türkistan'da okulların açılmasına izin vermemiş, okumak isteyenleri engellemiştir. O "halkı idare etmenin zorlaşması bilgili olanların çoğalmasından kaynaklanır. Ben memleketteki halkın bilim öğrenmemesini ümit ederim" diyordu.³²

Milliyetçi Çin'in Doğu Türkistan'daki iktidarı kağıt üzerinde 1911 yılına dayansa da, fiilen kontrol ve idare etme tarihi 1944 yılından itibaren dir.³³ 1928 yılında Yang Zengşin'in suikastla öldürölmesinden sonra yönetimi ele geçiren Jin Shuren ve 1933 yılında iktidara gelen militarist Sheng Shih-tsai (Şeng Şisey) de Doğu Türkistan'ı merkezi hükümetten bağımsız olarak yönetmiştir. Hatta Sheng Shih-tsai 1941 yılında Stalin'e Doğu Türkistan'ı Çin'den ayırıp Sovyetler Birliği'ne dahil olmak istediğini belirtmiştir.³⁴

Sheng Shih-tsai Doğu Türkistan'da demokratik rejime geçildiği iddiasıyla 1934, 1936 1937, 1938, 1939 yıllarında halk temsilcileri kongresi yapmıştır. Ancak kongreye katılan milletvekillerinin yarısı kongre sırasında kaybolmuş, hapse atılmış ya da gizlice infaz edilmiştir. Dolayısıyla daha sonraki milletvekili seçimlerinde kimse milletvekili olmaya cesaret edemez olmuştur. Sheng Shih-tsai kongre için milletvekili seçme bahanesiyle çeşitli bölge ve milliyetler arasındaki etkili, aydın kişileri tespit etmiş ve bunları yok etmiştir.³⁵ Onun çeşitli bahane ve suçlamalarla tutukladığı ve öldürdüğü insan sayısı 120,000'i aşmıştır.³⁶ Sheng Shih-tsai bir taraftan milliyetlerin eşitliğinden, inanç özgürlüğünden, yerel özerkliğinden bahsederken, diğer taraftan Doğu Türkistan'a Çinli göçmen yerleştirmeye çalışmıştır. 1943 yılında Milliyetçi Çin hükümetinin Tarım ve Ormancılık Bakanı Shen Honglie Sheng Shih-tsai ile anlaşarak Henan'lı afetzedelerden 5000 kadar Çinliyi devletin tüm imkanlarını seferber ederek Doğu Türkistan'a getirmiştir. 29 Ekim 1943 yılında Çan Kayşek / Jiang Jieshi 7134 sayılı gizli belgeyle 40.000 Çinliyi Doğu Türkistan ve Gansu'ya taşınması talimatını vermiştir. Doğu Türkistan'a getirilen bu göçmenlere ev, iş ve okul ile ilgili her türlü kolaylık sağlanmıştır.³⁷

Milliyetçi Çin hükümeti Sheng Shih-tsai'in iktidardan düşürüldüğü 1944 yılından itibaren Doğu Türkistan'a 100,000 kişilik ordu sevk etmiştir³⁸, Sheng Shih-tsai'in yerine atanan Wu Zhongşin Ağustos 1944'te Milliyetçi Çin hükümetini temsilen Doğu Türkistan'ın idaresini devralmıştır. Dolayısıyla Doğu Türkistan'ın Milliyetçi Çin tarafından fiilen işgali 1944'te gerçekleştirilmiştir.

³¹ Andrew D.W. Forbes, *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri*, Çeviren: Enver Can, (İstanbul: Bayrak Yayımcılık – Matbacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti, 1991), ss.17-19.

³² Çen Huyşing, "Yang Zengşin'in Békinmişlik ve Helkni Nadanlıkta Kaldurş Siyasetinin Mahiyeti Toğrisida / Yang Zengşin'in İçe Kapanma ve Halkı Cehalette Bırakma Siyasetinin Mahiyeti Üzerine", *Sincan Daşö İlmîy Jurnili Pelsepe-İctimaîy Pen Kısmı*, 1988, Sayı.3, ss. 101-103.

³³ Huang Cyenhua, age, s. 449.

³⁴ Wu Qina, age, s. 175

³⁵ Zhang Dajun, *Doğu Türkistan'da Fırtınalı Geçen 70 Yıl / 新疆風暴七十年*, 7. Cilt, Lanze Chubanshe Youxian Gongsi, Taipei, 1981, ss. 3749-3770; Burhan Şehidi anılarında Sheng Shicai'in kongre sırasında altın plaketle ödüllendirdiği 13 kişiden 9'unu sonrada gizlice öldürdüğünü anlatır. Bkz. Burhan Şehidi, *Sincandiki 50 Yılım*, Milletler Neşriyatı, 1999, ss. 523-424.

³⁶ Zhang Da-jun, age, Cilt.10, s. 6095

³⁷ Zhang Dajun, age, Cilt. 9, ss. 5362 - 5364

³⁸ Wu Qina, age, s. 36

Doğu Türkistan'ın başına Wu Zhongşin'in vali seçilmesi tesadüfi değil, düşünülmüş ve planlanmış bir tercih olmuştur. Çünkü Wu Zhongşin, Sun Yatsen ve Çan Kayşek'in asimilasyon düşüncesinin savunucusu ve uygulayıcısıydı.³⁹ Wu Zhongşin de Çan Kayşek gibi diğer milliyetleri Han Çinlilerinin birer "boy"u olarak kabul etmiş ve hepsinin ortak atadan geldiğini savunmuştur.⁴⁰ Wu Zhongşin Doğu Türkistan'da Çinli Müslüman ve Moğolları yanına çekip diğer milliyetleri idare etmiş, Uygur ve Kazakları da birbirinden ayırıp Kazakları tecrit etmiştir.⁴¹

Milliyetçi Çin hükümeti 1944-1949 yılları arasında Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı Uygur politikasında pragmatik davranmıştır. Sovyetler Birliği'nin desteğiyle 1944 yılında gerçekleşen Üç Vilayet İhtilali döneminde daha önceki kati ve diktacı idare biçimi yerine daha demokratik yöntemler uygulamış, azınlık milliyetlerin yönetime katılımını sağlamaya çalışmıştır. Azınlık milliyetlere çeşitli demokratik ve politik haklar tanımış, ancak zaman kazanıp toparlandığı vakit tekrar baskı politikasına başvurmuştur.⁴² 1946-1949 yıllarında Sovyetler Birliği'nin desteği ve müdahalesi, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin askeri faaliyetleri dolayısıyla köşeye sıkışan Milliyetçi Çin hükümeti Doğu Türkistan'da Milliyetçi Çin yönetimine karşı yükselen tansiyonu düşürmek, milli kadrolarla Üç Vilayet ihtilalcilerini kendi yanına çekmek, milli birliği parçalamak gibi stratejik hedefler doğrultusunda Uygur asıllı Mesut Sabrı Baykuzu'yu Mayıs 1949'da hükümet başkanlığına getirmiştir.

Göçmen yerleştirme politikası Milliyetçi Çin tarafından planlı bir şekilde uygulanmıştır. Milliyetçi Çin iktidarının ilk dönemlerinde Doğu Türkistan'a 100,000 Çinli göçmen nakletmiş, sonra bu sayı 500,000 kişiye ulaşmış, daha sonra ise 200,000 kişiye düşmüştür. Bu göçmenler de hükümet organizasyonu ile getirilmiş olup, nakliye, karşılama, giysi, gıda, mesken, yer, kredi, tahıl gibi zorunlu masraflar hükümet tarafından karşılanmıştır. Göçmenler genellikle çiftçilik yapmışlar, bir kısmı ticari faaliyetlerle de uğraşmışlardır. 1931 yılında Altay dağlarındaki altın işçilerinin sayısı 3000'e ulaşmıştır.⁴³

3. Komünist Çin'in Milliyetler Politikası

Bir komünist yazar 1983 yılında yazmış olduğu bir makalesinde Milliyetçi Çin iktidarını azınlık milliyetlere yönelik büyük Han milliyetçiliği ve asimilasyon yapmakla, azınlık milliyetlerin "yönetime katılma hakları" nı gasp etmekle, milliyetlere yönelik baskı ve katliam yapmakla, milliyetleri inkar ve talan etmekle, Çinlilerden başka milliyetleri "soydaş boy" diye tanımlamakla, Çin dili ve yazısını öğrenip kullanmaya zorlamakla, onları örf âdet ve etnik özelliklerini değiştirmeye mecbur etmekle, onların dini inançlarını tahkir etmek ve yasaklamakla, Çin ulusunu Han milliyetinden ibaret kabul etmekle, azınlık milliyetleri asimile etmeye çalışmakla suçlamıştır.⁴⁴ Ancak Şi Jinping'in 2016 yılında Milliyetçi Çin'in kurucu lideri Sun Yatsen'in doğumunun 150. yılını anma töreninde yaptığı konuşmada Çin komünistlerinin Sun Yatsen devrimlerinin "en sarsılmaz destekçileri" (最堅定的支持者), "en sadık iş birlikçileri" (最忠誠的合作者), "en doğru mirasçıları" (最忠實的繼承者) olduğunu

³⁹ Huang Cyenhua, age, s. 439

⁴⁰ He Donghang, Xie Weimin, "Çin Ulusal Kimliğinin Süreci ve Kısıtlayıcı Faktörler / 中国国家认同的历程与制约因素", *Marksizm ve Gerçeklik / 马克思主义与现实*, 2012 / 2012年, Sayı. 4 / 第4期, s. 13

⁴¹ Huang Cyenhua, age, ss. 188-189

⁴² Huang Cyenhua, age, ss. 440-441

⁴³ Li Hao, "Milliyetçi Çin Döneminde Sincan'daki Çinli Göçmenler Üzerine Bir Tahlil Denemesi / 民国时期新疆汉族移民探析", *China's Borderland History and Geography Studies / 中国边疆史地研究*, Aralık 2009 / 2009年12月, Cilt 19 / 第19卷, Sayı. 4 / 第4期, ss. 129-130

⁴⁴ Li Rucung, "Memlikitimiz Yekinkı Yüz Yıldın Buyankı Asasiy Kanunlirida Milli Mesile Toğrısındaki Belgilimler Tarihini Tekşürüş / Ülkemizin Son Yüzyıldan Bu Yana Etnik Mesele İle İlgili Maddeler Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Sincan Daşö İlmiy Jurnili Pelsepe-İctimaiy Pen Kısmı*, 1983, Sayı.3, ss. 34-35

söylemesi⁴⁵ Komünist Çin iktidarının da Sun Yatsen'in Çin milliyetçiliğine ve asimilasyon teorisi (同化论 / 同化主义) ne bağlı olduğunu gösterir. Dolayısıyla Komünist Çin iktidarının milliyetler politikası aslında Milliyetçi Çin'ininkinden farklı değildir, fark sadece söylemde ve retoriktedir.

Bilindiği gibi, Çin Komünist Partisi'nin ideolojisi Çin koşullarına uyarlanmış Marksist-Leninist ideolojidir. Marksist kurama göre, milliyet tarihî kategoridir, toplumsal gelişmenin bir sonucu olarak ortaya çıkar, gelişir ve sonunda yok olur.⁴⁶ Buna göre, milliyetlerin yok olması doğal hadisedir. Bu süreçte cebri asimilasyon değil de, tabii asimilasyon ilerici bir aşamayı ifade eder. Böylece Çin Komünist Partisi asimilasyon projesi için Marksist-Leninist kuramlardan dayanak bulmuş, milliyetçiliği vatanseverlik değeriyle kaynaştırarak azınlık milliyetlerin Çin kültüründe erimesi ve asimile olması ve böylece Han Çinlileri temelinde sosyalist ulusun inşası için çalışmıştır. Bununla birlikte, Çin komünistleri Marksist kuramdaki milliyetlerin eşitliğine de özel vurgu yapmaktadırlar. Marksist kurama göre, milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı ve milli özerkliği milliyetlerin eşitliğinin önemli ifadesidir.⁴⁷ Milliyetlerin eşitliği ise milliyetlerin siyasi, hukuki, ekonomi, eğitim, kültür, dini inanç, örf âdet, dil ve yazı gibi tüm sosyal yaşam alanlarında sahip olduğu haklar bakımından eşit olmasını ifade eder.⁴⁸ Ancak Çin Komünist Partisi teoriyi pratikte uygularken pragmatik davranmıştır. Çin komünistleri Milliyetçi Çin iktidarına karşı girdiği mücadele sürecinde milliyetler politikasını Çin'deki azınlık milliyetlerin bağımsızlığı ve milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı söylemi üzerine inşa etmiş, bu vaatleriyle Uygurlar dahil birçok milliyetlerin desteğini yanına çekmişlerdir. Çin Komünist Partisi Kasım 1931 yılındaki Çin İşçi, Köylü ve Asker Sovyeti 1. Ulusal Temsilcileri Kongresi'nde onaylanan "Çin Sınırları İçerisindeki Azınlık Milliyetler Meselesi İle İlgili Karar"ında işçileri, köylüleri, askerleri ve azınlık milliyetleri Sun Yatsen'in "milliyetçiliği"ne karşı çıkmaya çağırarak, Çin Sovyet Cumhuriyeti'nin azınlık milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkını koşulsuz kabul ettiklerini ilan etmiştir.⁴⁹ Kasım 1931'deki Çin Sovyet Cumhuriyeti 1. Ulusal Temsilciler Kongresi'nde onaylanan "Çin Sovyet Cumhuriyeti Anayasası Programı"nda da: "Çin'deki azınlık milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı tanınacaktır, zayıf milliyetlerin Çin'den ayrılma, kendi bağımsız devletlerini kurma hakları tanınacaktır. Çin topraklarında yaşayan Moğol, Uygur, Tibet, Miao, Li, Gaoli gibi milliyetler Çin Sovyet federasyonuna katılma veya ayrılma, kendi özerk yönetimlerini kurma konusunda kendi kaderini tayin hakkına sahiptir" denmektedir.⁵⁰ Ancak 1940 yılından sonra ve özellikle 1949 yılında Milliyetçi Çin iktidarını devirip kontrolü ele geçirince, daha önceki vaat ve söylemlerini değiştirmişlerdir. Milliyetlerin kendi kaderini tayin hakkı ve bağımsızlığı söyleminin yerini milliyetlerin eşitliği ve özerkliği söylemi almaya başlamıştır.⁵¹ 29 Eylül 1949'da Çin Halk İstişare Toplantısı'nın 1. Genel Toplantısı'nda onaylanan 7 bölüm ve 60 maddeden müteşekkil "Çin Halk Siyasi

⁴⁵ Chou Yang-Sun, "From 'the Two Principles of the People' to the Three Principles of the People – the Key Implication of Xi Jinping's High-profile Commemorating Sun Yat-sen / 從二民主義到三民主義-習近平高規格紀念孫中山誕辰的關鍵意義", *展望與探索 / PROSPECT&EXPLORATION*, Cilt 14 /第14 卷 Sayı. 12 / 第12 期 Aralık 2016 / 中華民國105 年12 月, s. 21

⁴⁶ Xü Yuqi, *Millet Nezeriyisi ve Milletler Siyaseti Hekide Omumiy Bayan*, (Ürümçi: Sincan Helk Neşriyatı, 2003), s.58.

⁴⁷ Li Xin, 試論中共對中國民族史的改寫與編撰, *民族學報* (原邊政研究所年報), 國立政治大學, 第二十三期, s. 179

⁴⁸ Xu Yuqi, age, 186-187

⁴⁹ Jin Binghao, *Milli Program ve Politika İle İlgili Evraklardan Seçmeler / 民族纲领政策文献选编* (一九二一年七月 - 二〇〇五年五月), (Pekin / 北京: Merkezi Minzu Üniversitesi Yayınevi / 中央民族大学出版社, 2006), s. 93

⁵⁰ Jin Binghao, age, ss. 88-89; Shi Zhengfeng, age, s. 51

⁵¹ Jin Binghao, age, ss. 286-287

İstişare Kurulu'nun Ortak Programı'nın 50. maddesinde Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisindeki milliyetlerin eşit olduğu, 51. maddesinde azınlık milliyetlerin bulunduğu bölgelerde bölgesel özerkliğin uygulanacağı; 53. maddesinde azınlık milliyetlerin kendi dil ve yazılarını geliştirme, örf adetlerini koruma veya değiştirme haklarına, dinî inanç özgürlüğüne sahip olacağı ifade edilmiştir. 1954 anayasasında ise “ülkemiz üniter çok milliyetli ülkedir”, “milli bölgesel özerk bölgelerin hepsi Çin Halk Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir kısmıdır” maddesi konarak milliyetlerin kendi kaderlerini tayin hakkı ve Çin'den ayrılma taleplerinin önüne set çekilmiştir. 1975 anayasasında milliyetlerin birlikteliği, milliyetlerin eşitliği, milliyetlerin bölgesel özerkliği gibi ilkeler yazılmış, ama milliyetlerin kendi ana dilini kullanma ve geliştirme, kendi örf âdetlerini koruma ya da değiştirme özgürlüğü hakkındaki maddeler çıkarılmıştır. Ayrıca 1954 anayasasındaki milli özerk kurumlarının özerk organları hakkındaki 6 madde 2'ye indirilmiş, azınlık milliyetlerin birçok özerklik hakları iptal edilmiştir. 1978 anayasasında 1954 anayasasındaki milli özerklik ile ilgili bazı maddeler geri getirilmiş ise de, “özerk kurumlar yasada belirlenen yetkilere göre, kendi bölgelerinin mali ve ekonomi işlerini kendileri yönetir”, “devletin askeri işlerle ilgili düzenlemeleri temelinde kendi bölgelerinin kamu güvenlik birimlerini oluşturur” gibi önemli özerklik hakları geri getirilmemiştir. 1982 anayasasında ise daha çok milliyetlerin eşitliği, milliyetlerin birlikteliği, milliyetlerin bölgesel özerkliği, milliyetlerin ortak kalkınmaları gibi hususlar vurgulanmıştır.⁵²

Çin Komünist Partisi'nin söylem değiştirmesinin başka bir nedenini Mao Zedong'un şu sözlerinden anlamak mümkündür: “Ülkemizde azınlık milliyetlerin sayısı az, toprakları büyüktür. Nüfus bakımından, Han Çinlileri yüzde 94'ü teşkil eder ve üstünlükleri vardır. Eğer Han Çinlileri Çin milliyetçiliği yaparak azınlık milliyetleri küçümserlerse, bu hiç iyi olmaz. Peki kimin toprakları büyük? Azınlık milliyetlerin toprakları büyüktür ve yüzde 50 ila yüzde 60'ı teşkil eder. Çin'in toprakları büyük, nüfusu çoktur diyoruz, gerçekte Han Çinlilerinin “nüfusu çok”tur, azınlık milliyetlerin toprakları “büyük”tür. En azından yer altı kaynakları bakımından azınlık milliyetlerin “bol”dur.⁵³ Bu sözler Çin komünistlerinin azınlık milliyetlerden daha ziyade onların topraklarını önemseyişine işaret etmektedir.

3.1. Çin Anayasasına Göre Milliyetlerin Anayasal Hakları

Çin komünistleri 1949 yılından sonra yaptıkları anayasa ve ilgili kanunlarda Çin'deki azınlık milliyetlerin haklarını şu şekilde belirtmişlerdir:

“Çin Halk Cumhuriyetinde milliyetler eşittirler. Devlet milliyetlerin yasal haklarını ve menfaatlerini, milliyetlerin eşitliği ve birlikteliği, karşılıklı yardımlaşma ilişkilerini garanti eder. Her hangi bir milliyete yönelik küçümseme ve zulmü yasaklar.”⁵⁴ “Her milliyete mensup vatandaşlar anayasa ve kanunlarda verilen her türlü eşit haklardan geniş ölçüde yararlanırlar. Her milliyete mensup vatandaşlar milliyet, ırk, dinî inanç ayrımı gözetilmeksizin seçme ve seçilme hakkından yararlanırlar. Her milliyete mensup vatandaşların kişisel özgürlüğü ve kişilik onuru taciz edilemez. Her milliyete mensup vatandaşlar dini inanç özgürlüğüne sahiptirler. Her milliyete mensup vatandaşlar eğitim alma haklarına sahiptirler. Her milliyete mensup vatandaşlar kendi milli dili ve yazısını kullanma ve geliştirme hakkına sahiptirler. Her milliyete mensup vatandaşlar ifade, neşir, toplanma, dermek kurma, yürüyüş yapma, protesto yapma özgürlüğüne sahiptirler. Her milliyete mensup vatandaşlar bilimsel araştırma, edebi sanat yaratıcılığı ve diğer kültürel faaliyetleri yapma hakkına sahiptir. Her milliyete mensup vatandaşlar çalışma, dinlenme ve çalışma kabiliyetini yitirdiğinde devlet ve toplumdan maddi yardım alma hakkına sahiptirler. Her milliyete mensup vatandaşlar devlet organlarını ve devlet görevlilerini eleştirme ve onlara

⁵² Li Rucung, age, ss.40-43

⁵³ Jin Binghao, age, s. 540

⁵⁴ Jin Binghao, age, s. 801

fikir verme hakkına sahiptirler. Her milliyete mensup vatandaşlar kendi örf âdetlerini muhafaza etme veya ıslah etme özgürlüğüne sahiptirler.”⁵⁵

Bunlar anayasa hükümleri olsa da, Çin yönetimi uygulamada daha farklı yol izlemiştir. Örneğin milliyetlerin seçme ve seçilme haklarından bahsedilir, ama Komünist Çin iktidarı boyunca genel seçim yapılmış değildir, seçimler ancak Komünist Parti örgütüyle sınırlıdır. Yürüyüş ve protesto yapma haklarından bahsedilir, ama 4 Haziran 1989 yılında Tian'anmen'de demokratik biçimde yapılan gösterilerin ve 5 Temmuz 2009 yılında Urumçi'de yapılan demokratik protestoların nasıl kanlı bir şekilde bastırıldığı dünya kamuoyu tarafından izlenmiştir. Dinî inanç özgürlüğü noktasında Müslümanlara, Budistlere ve hatta Falungong tarikatı mensuplarına nasıl davranıldığı da dünyanın malumudur.

3.2. Milli Bölgesel Özerk Bölgeleri Kanunu'na Göre Milliyetlerin Yasal Hakları

31 Mayıs 1984'te 6. Ulusal Halk Meclisi'nin 2. toplantısında onaylanmış “Milli Bölgesel Özerklik Kanunu” 7 bölüm ve 74 maddeden oluşmaktadır.

Kanunun 2. maddesinde “Milli özerk bölgelerin tümü Çin Halk Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir kısmıdır” ifadesi yer almıştır. Kanunun 10. maddesinde “Milli özerk bölgelerin özerk kurumları özerk bölgelerdeki milliyetlerin dil ve yazısını kullanma, geliştirme, kendi örf âdetlerini muhafaza etme veya ıslah etme özgürlüğünü garanti ederler”, 11. maddesinde “Milli özerk bölgelerin özerk kurumları milliyetlerin dini inanç özgürlüğünü garanti ederler”; 17. maddesinde “Özerk bölgenin başkanı, özerk ilin valisi, özerk ilçenin kaymakamı bölgesel özerkliği yürüten milliyetin vatandaşlarından olur”; 20. maddesinde “Üst düzey devlet organının karar, buyruk ve direktifleri milli özerk bölgesinin reel durumuna uygun değilse, özerk kurum üst düzey devlet kurumunun onayını aldıktan sonra, duruma göre uygulamaya koyabilir veya yürütmeyi durdurabilir.”; 21. maddesinde “Milli özerk bölgelerin özerk kurumları görevlerini yerine getirirken, milli özerk bölgelerin özerklik nizamındaki esaslara göre, bölgede ortak kullanılan bir veya birkaç dil ve yazıyı kullanırlar, ortak kullanılan birkaç dil ve yazıyı birlikte kullananlar bölgesel özerklik yetkilerini yürüten milliyetin dil ve yazısını temel alırlar.”; 23. maddesinde “Milli özerk bölgelerdeki şirket ve mesleki kurumlar, devletin koyduğu esaslara göre, eleman kabul etmede önce azınlık milliyetlerden kabul ederler hem de köylerden ve hayvancılık yapılan bölgelerdeki azınlık milliyet ahalisinden kabul ederler.”; 28. maddesinde “Milli özerk bölgelerin özerk kurumları, yasalardaki esaslara göre, kendi bölgelerindeki doğal kaynakları yönetir ve korurlar. Milli özerk bölgelerin özerk kurumları yasalardaki esaslara ve devletin genel planlamasına göre, özerk bölgelerdeki açılabilir doğal kaynakları önce uygun bir şekilde açarlar ve ondan yararlanırlar” denmektedir.⁵⁶ Ancak kanunlarla belirlenmiş ve verilmiş hak ve yetkiler pratikte gerektiği gibi uygulanmamış, şeklen ve göstermelik uygulamalarla yetinilmiştir.

4. Komünist Çin'in Uygur Politikası

4.1. Nüfus Politikası

Çin Halk Kurtuluş Ordusu General Wang Zhen'in komutasında 1949 yılında Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra, Çin Komünist Partisi iktidarı daha önceki iktidar dönemlerindeki asimilasyon politikasını güncelleyerek uygulamaya koymuş, işe önce Doğu Türkistan'a Çinli göçmen yerleştirmekle başlamıştır. Aşağıdaki tablolar bu durumu gösterir:

Population of Xinjiang in 1941

Etnic Group	Population	Percent
Uyghur	2,984,000	80,0
Kazak	326,000	8,7
Han	187,000	5,0
Hui	92,000	2,5
Kyrgyz	65,000	1,7

⁵⁵ Jin Binghao, age, s. 801

⁵⁶ Jin Binghao, age, s. 696-705

Others	76,000	2,0
Total	3,730,000	100

(Kaynak: Stanley W. Toops. “The Demography of Xinjiang”. **XINJIANG China’s Muslim Borderland**. S. Frederick Starr, Editor, M.E. Sharpe Armonk, New York, London, Enland, 2004, p. 245)

1946 yılındaki Sincan Milliyetlerinin Nüfusları

Milliyetler	Nüfusları	Oran
Uygur	3,067,804 (Bunların içinde Tarançılar 79,276)	76,5%
Kazak	438,575	10,9%
Kırgız	65,923	1,4%
Döngen	99,607	2,5%
Han	222,401	5,5%
Moğol	59,686	1,5%
Solon	2,506	0,1%
Mançu	700	0 %
Şibo	10,626	0,3 %
Tatar	5,624	0,1 %
Özbek	10,224	0,3 %
Tacik	8,210	0,2 %
Rus	19,392	0,5%
Toplam	4,011,278	100 %

Kaynak: Wu Qina, *Sincan: Milli Kimlik, Uluslar arası Rekabet ve Çin Devrimi 1944-1962 /*

新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 – 1962, Ulusal Tayvan Üniversitesi Tarih Araştırmaları Merkezi

Doktora Tezi / 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文. Öğrenci No. / 學號：D86123006, Yayımlanmamış

Doktora Tezi, 2006, s. 702

1953 – 1964 – 1982 yıllarındaki Sincan milliyetlerinin Nüfusları

Milliyetler / Yılı / Oranı	1953		1964		1982	
Uygur	3,640,000	74,7%	4,021,200	54,0%	5,995,000	45,8%
Han	299,000	6,1%	2,445,400	32,9%	5,284,000	40,4%
Kazak	492,000	10,1%	501,400	6,7%	903,000	6,9%
Döngen	150,000	3,1%	271,000	3,6%	567,000	4,3%
Kırgız	68,000	1,4%	69,000	0,9%	112,000	0,9%

Kaynak: Wu Qina, *Sincan: Milli Kimlik, Uluslar arası Rekabet ve Çin Devrimi 1944-1962 /*

新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 – 1962, Ulusal Tayvan Üniversitesi Tarih Araştırmaları Merkezi

Doktora Tezi / 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文. Öğrenci No. / 學號：D86123006, Yayımlanmamış

Doktora Tezi, 2006, s. 702

Tablolarda görüldüğü gibi, Çin Komünist Partisi’nin nüfus politikası Doğu Türkistan’ın demografik yapısını değiştirmeye yöneliktir. Çin bu suretle Uygur Türklerinin Doğu Türkistan’a tanınan özerklik haklarını kullanmalarını engellemeye çalışmıştır. Bunun için Doğu Türkistan’ın özerklik yetkilerini önce Kazak, Kırgız, Döngen, Moğol, Tacik ve Şiveler arasında paylaştırmış, 1955 yılında Doğu Türkistan’ı “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” olarak ilan etmiştir. Böylece Uygur Türklerine içi boşaltılmış özerklik statüsü verilmiş, Uygurlar Doğu Türkistan genel nüfusunun büyük bir bölümünü teşkil etmelerine karşın bölgesel özerklik yetkilerinin yürütülmesi noktasında söz sahibi olamamışlardır. Çin komünistleri

özerk bölgelere Çinli göçmen yerleştirmek ve yönetim birimlerini genişletmek suretiyle özerklik hakkına sahip milliyetlerin yetkilerini de gasp etmişlerdir.

Doğu Türkistan'da Milli Özerk Bölgeler Kurulurken Özerklik Hakkına Sahip Milliyetlerin Özerk Bölge Nüfusundaki Oranları

İdari Birim	Milli Özerk Bölge	Özerklik Hakkına Sahip Milliyet	Kuruluş Tarihi	Özerk Bölgede Oturan Milliyetlerin Sayısı	Özerklik Hakkına Sahip Milliyetlerin Özerk Bölge Nüfusundaki oranı %
İlçe	Yenci	Döngen	15.03.1954	8	32,70
	Çapçal	Şibe	25.03.1954	6	28,00
	Mori	Kazak	17.07.1954	9	33,00
	Hobosar	Moğol	10.09.1954	7	58,00
	Taşkorgan	Tacik	17.09.1954	6	78,10
	Barköl	Kazak	30.09.1954	8	31,00
İl	Bayangol	Moğol	23.06.1954	12	35,00
	Börtala	Moğol	13.07.1954	13	24,80
	Kızılsu	Kırgız	14.07.1954	11	36,00
	Sancı	Döngen	15.07.1954	11	37,00
İdari Yönetim	İli	Kazak	29.11.1954	12	53,46
Eyalet	Sincan	Uygur	01.10.1955	13	75,40

Kaynak: Wu Qina, *Sincan: Milli Kimlik, Uluslar arası Rekabet ve Çin Devrimi 1944-1962 /*

新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 – 1962, Ulusal Tayvan Üniversitesi Tarih Araştırmaları Merkezi

Doktora Tezi / 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文. Öğrenci No. / 學號：D86123006, Yayımlanmamış

Doktora Tezi, 2006, s. 663

Diğer taraftan Doğu Türkistan'ın çeşitli şehir ve bölgelerine Çinli göçmen nakledilerek Uygur Türkleri azınlık duruma düşürülmüş, bu suretle Uygurların özerklik yetkilerini kullanmaları da önemli ölçüde engellenmiştir.

2005 yılında Sincan'ın Bölge ve İllerinin Nüfusu ve Milliyetler Nüfusunun Yüzdesi (%)

İl/bölge/ şehir	Genel Nüfus	Uygur	Çinli	Kazak	Döngen	Kırgız	Moğol
Urumçi şehri	1941000	13,0	73,7	2,8	8,6	0,1	0,4
Karamay şehri	255000	15,3	75,2	4,1	2,4	0,0	0,9
Şihenze şehri	642000	1,0	94,8	0,5	2,5	0,0	0,1
Turfan	584000	70,2	23,1	0,0	2,7	0,0	0,0
Kumul	540000	18,2	69,0	8,9	2,9	0,0	0,4
Sancı	1579000	4,0	74,4	8,3	11,7	0,0	0,4
İli	2596000	23,7	40,2	20,4	10,0	0,6	1,2
Tarbagatay	967000	4,0	58,3	24,8	7,1	0,2	3,4
Altay	630000	1,6	42,8	50,3	3,4	0,0	0,9
Börtala	458000	12,6	67,7	9,3	3,6	0,0	5,9
Bayıngolin	1171000	32,2	57,9	0,1	5,0	0,0	4,1
Aksu	2265000	72,9	25,7	0,0	0,6	0,4	0,0
Kızılsu	476000	64,0	7,0	0,0	0,1	27,7	0,0
Kaşgar	3694000	90,0	8,5	0,0	0,2	0,1	0,0
Hotan	1825000	96,7	3,1	0,0	0,1	0,0	0,0
Toplam	20,104,000	45,9	39,6	7,0	4,4	0,9	0,9

Kaynak: Ma Rong, “Sincan’daki Milli Eğitimin Gelişimi ve Çift Dilli Eğitim Uygulaması / 新疆民族教育的发展与双语教育的实践”, *Peking University Education Review / 北京大学教育评论*, Cilt 6 / 第6卷, Sayı.2 / 第2期, Nisan 2008 / 2008年4月, s. 4

Çin Komünist Partisi bununla da yetinmemiş, karar mekanizmasında nihai karar verme yetkisini Çin Komünist Partisi sekreterine vermiş, sekreterlerin de genellikle Çinli (Han)lerden seçilmesini sağlamıştır. Uygur Özerk Bölgesinde bugüne kadar Çin Komünist Parti sekreterliği görevinde bulunan kişiler Uygur asıllı Seyfettin Azizi hariç şunlardır: Wang Zhen, Wang Enmao, Long Shujin, Wang Feng, Song Hanliang, Wang Lequan, Zhang Chunxian, Chen Quanguo. Ayrıca Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti yönetim kurulunun 12 üyesinin 3’ü Uygur ve Kazak, 9’u Han(Çinli) kökenlidir. Doğu Türkistan’daki tüm belediye, özerk il (oblast) ve vilayetlerin Komünist Parti sekreterleri istisnasız Han (Çinli) kökenlidir.⁵⁷ Böylece Uygur Türkleri özel tasarlanmış politik ve idari sistemle pasifize edilmiş, politik ve ekonomik hayatın dışına itilmiştir.

Çin komünist yönetimi bunlarla da yetinmeyerek, 1980’li yıllardan itibaren Doğu Türkistan’da planlı doğum ve zorunlu kürtaj politikası uygulamış, bu suretle Uygur Türklerinin nüfus artışını engellemiştir. 1996 yılında 2,490,000 kadın, doğum kontrolü tedbiri kullanmış, bunların içinde yüzde 66,22’si ameliyat ve spiral ile gebelikten korunmuştur.⁵⁸ Çin ekonomi internet ağı (中国经济网) www.ce.cn’nin 9 Mart 2012 tarihli bir haberine göre, Hoten’de planlı doğum politikası uygulandıktan sonra yaklaşık 300,000 bebek az doğmuştur.⁵⁹ Uygur kadınlarının tıbbi müdahale ile kısırlaştırıldıkları da bilinmektedir.

4.2. Ekonomi Politikası

Çinliler gerek geçmişte, gerekse günümüzde Doğu Türkistan’ı "iç sömürge" olarak görmüşlerdir.⁶⁰ Çin komünistleri de 1949 yılında Doğu Türkistan’ı işgal ettikten sonra, önce bölgeye Çin Halk Kuruluş Ordusu’na mensup 175,000 askeri yerleştirmiş⁶¹ ve 1954 yılında Han, Tang ve Mançu-Qing Hanedanlıkları dönemindeki Askeri Tarımsal Koloniler (Tun-tian 屯田)i model olarak “Xinjiang Shengchan Jianshe Bingtuan” (Sincan Üretim ve İnşaat Kolordusu) diye adlandırılan bir yapı oluşturmuştur. Söz konusu yapı Çin’de parti, hükümet, ordu ve özel teşebbüsün işlevini kendinde toplayan tek sosyal organizasyondur ve başka örneği yoktur. Çin Halk Kurtuluş Ordusu, Milliyetçi Çin ordusu mensupları, suçlular ve gurbetçiler olmak üzere milyonlarca mensubu bulunan bu sivil görünümlü askeri yapının sahip olduğu tarımsal alan 1990 yılında 985,800 hektara ulaşmış olup, bunun 471,740 hektarı pamuk tarlasıdır.⁶² 1966 yılında bu yapıya bağlı nüfus 1,480,000 iken⁶³, 2010 yılında 2,607,184 kişiye ulaşmıştır.⁶⁴ Bingtuan (Üretim ve İnşaat Kolordusu) Çin yönetiminin Doğu Türkistan ekonomisi üzerindeki kontrolünü sağlayan önemli bir yapıdır.⁶⁵

⁵⁷ <http://ldzl.people.com.cn/dfzlk/front/personProvince3106.htm> (Erişim tarihi: 31.07.2021)

⁵⁸ 1997 *Sincan Yılnamisi*, (Ürümçi: Sincan Helk Neşriyatı,1998), s. 878

⁵⁹ http://intl.ce.cn/specials/zxxx/201203/09/t20120309_23143975.shtml (Erişim tarihi: 28. 07. 2021)

⁶⁰ Wu Qina, age, s. 31, 703

⁶¹ http://www.gov.cn/xinwen/2014-10/05/content_2760556.htm (19.07.2021).

⁶² Zou Zan, Politik Kültür Perspektifinden Sincan’daki Arazı Açmanın Tarihsel Değişimleri ve Üretim-İnşaat Kolordusu Mensuplarının Kimliği / 政治文化视域下的新疆屯垦历史变迁与兵团人身份认同, *浙江学刊*, Sayı 4 / 2015, ss. 129-132

⁶³ Tuna, Amine, *Doğu Türkistan’da Asimilasyon ve Ayrımcılık*, (İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2012), s.78

⁶⁴ [2010年兵团第六次全国人口普查暨兵团人口统计调查主要数据公报](http://www.bingtuandaily.com). 《兵团日报》, 2011年12月29日 (29.12.2011 tarihli Bingtuan Gazatesi).

⁶⁵ Wiemer, Calla, “The Economy of Xinjiang”, *XINJIANG China’s Muslim Borderland*, S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), ss. 169-170

Çin Komünist yönetimi 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başında Doğu Türkistan'daki toprak ağalarının ellerindeki arazilere el koyarak fakirlere paylaştırmış ve bu suretle halkın desteğini kazanmaya çalışmıştır. Ancak fazla geçmeden kooperatifleştirme / kamulaştırma adı altında halkın elindeki tüm toprağı ve malı mülkü müsadere ederek halkı yoksullaştırmıştır. Yani Uygur Türklerini yoksullaştırma Çin'in ekonomi politikasının hedeflerinden birisi olmuştur.

Doğu Türkistan zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip topraklardır. Şu ana kadar tespit edilen maden türü 138 olup, Çin'deki maden türünün %85'ini oluşturmaktadır. Krom, tuz, demir, taş pamuğu, mangan, bakır, silisyum, kurşun, pırlanta, altın, gümüş, kömür ve uranyumdan başka, zengin petrol ve doğalgaz rezervleri de söz konusudur.⁶⁶ Bu maden kaynaklarından 9'u Çin'de ilk sırada yer alır. Petrol, doğalgaz ve kömür kaynakları Çin'de 2. sırada, kurşun çinko, altın 3. sırada, demir 10. sırada yer alır. Kömür rezervi Çin'deki kömür rezervinin yüzde 40'ını teşkil eder.⁶⁷ Ancak bu zengin kaynaklar Çinliler tarafından karşılıksız götürüldüğü için, Doğu Türkistan ekonomik olarak Çin'in diğer bölgelerine göre geri kalmıştır. Doğu Türkistanlılar ekonomik olarak Çin'deki en yoksul milliyetlerden birisi durumundadır.⁶⁸

地区	七普人口数.人	2020年GDP.亿元	人均GDP.元	折合美元
北 京	21893095	36102.6	164904	23908
上 海	24870895	38700.58	155606	22560
江 苏	84748016	102718.98	121205	17573
福 建	41540086	43903.89	105690	15323
天 津	13866009	14083.73	101570	14726
浙 江	64567588	64613	100070	14508
广 东	126012510	110760.94	87897	12743
重 庆	32054159	25002.79	78002	11309
湖 北	57752557	43443.46	75223	10906
内 蒙 古	24049155	17360	72185	10466
山 东	101527453	73129	72029	10443
陕 西	39528999	26181.86	66235	9603
安 徽	61027171	38680.6	63383	9189
湖 南	66444864	41781.49	62881	9117
辽 宁	42591407	25115	58967	8549
四 川	83674866	48598.8	58081	8421
江 西	45188635	25691.5	56854	8243
河 南	99365519	54997.07	55348	8025
海 南	10081232	5532.39	54878	7956
宁 夏	7202654	3920.55	54432	7892
新 疆	25852345	13797.58	53371	7738
西 藏	3648100	1902.74	52157	7562
云 南	47209277	24521.9	51943	7531
吉 林	24073453	12311.32	51141	7414
青 海	5923957	3005.92	50742	7357
山 西	34915616	17651.93	50556	7330
河 北	74610235	36206.9	48528	7036
贵 州	38562148	17826.56	46228	6702
广 西	50126804	22156.69	44201	6408
黑 龙 江	31850088	13698.5	43009	6236
甘 肃	25019831	9016.7	36038	5225

Kaynak: <http://finance.china.com.cn/news/20210513/5570686.shtml> (Erişim tarihi: 20.07.2021)

⁶⁶ Barış Adıbelli, *Doğu Türkistan*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), s.18; Mehmet Saray, *Doğu Türkistan Türklerinin Tarihi*. (İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2015), s. 28

⁶⁷ https://www.sohu.com/a/277474135_99986028 (18.07.2021 saat: 18.48)

⁶⁸ <https://zh.wikipedia.org/wiki/%E5%9B%BD%E5%AE%B6%E7%BA%A7%E8%B4%AB%E5%9B%B0%E5%8E%BF>

Yukarıdaki tabloda Çin'deki 31 eyalet dereceli birimlerde kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla rakamları verilmiş olup, 2020 yılı itibarıyla Doğu Türkistan'ın kişi başına düşen ortalama Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 53,371 yuan / 7,738 USD olup, listede 21. sıradan yer almaktadır.

Çin yönetimi 1999 yılında gündeme getirdiği “Kuzeybatıyı Kalkındırma Projesi” ile Doğu Türkistan’a daha fazla Çinli göçmen yerleştirmiş, bu da bölgenin kaynaklarının daha fazla sömürülmesine, Uygur toplumundaki işsizliğin artmasına yol açmıştır. Bütün bunlar Çin’in Uygurlara yönelik sömürü merkezli ekonomi politikasını nesnel bir biçimde yansıtmaktadır.

4.3. Din Politikası

Çin Komünist Partisi benimsediği Marksist ideoloji dolayısıyla dini afyon olarak kabul etse de, iktidar mücadelesi sürecinde son derece pragmatik bir biçimde dinden yararlanmaya da çalışmıştır. Milliyetçi Çin’e karşı cephe oluşturma ihtiyacının bir gereği olarak ilk dönemlerde Çin’deki milliyetlerin dini inançlarına saygı göstereceğini her fırsatta ifade etmiştir.⁶⁹ Çin Sovyet Merkezi Hükümeti’nin Müslüman Halklara Yönelik Manifestosu’nda şöyle denir: “Biz inanç özgürlüğü ilkesi temelinde camileri koruyacağız, ahund (hoca)ları koruyacağız, Müslümanların inanç özgürlüğünü garanti edeceğiz.”⁷⁰ Çin Komünist Partisi 1950’li yıllardan 1960’lı yılların ortalarına kadar azınlıkların dinî inançlarına hoşgörülü davranmaya çalışmış, din adamlarının hükümet kadrolarında yer almasına, Müslümanların ibadetlerine, hacca gitmelerine, İslami kurallara göre yaşamalarına fazla müdahalede bulunmamış ise de, 1966 yılına gelindiğinde tavır değiştirerek başta İslam olmak üzere tüm dinleri hedef almış, kutsallara saldırı başlatmıştır. Camilerin kapatılması, dini derneklerin ve kuruluşların feshedilmesi, Kur’an kurslarına ve dinî yayınlara son verilmesi, dinî evliliğin kaldırılması, sünnetin yasaklanması açıkça dile getirilmiştir.⁷¹ Bu süreçte Doğu Türkistan’da 29500 camiden sadece 2930 cami ayakta kalmıştır.⁷² Çin Komünist Partisi’ne göre din bilimle çelişir, gelişimi engeller. Bu engelin aşılması için ateizm teşvik edilmeli, halk ateizmle eğitilmelidir.⁷³ 1979 yılındaki dışa açılım politikasından sonra kapatılan camiler yeniden açılmaya, devlet neşriyatlarında Kur’an-ı Kerim basılmaya, Müslümanlar hacca götürülmeye başlamıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise Çin Komünist Partisi’nin Uygur Müslümanları üzerindeki kontrolü sertleşmeye, 11 Eylül saldırısından sonra Uygur Müslümanların her hareketi terörizmle ilişkilendirilmeye, tüm dinsel yayın ve faaliyetler kısıtlanmaya başlamıştır.⁷⁴ Çin’in din ve özgürlükler üzerindeki baskısı dolayısıyla 5 Temmuz 2009 tarihinde Urumçi’de Çin karşıtı protestolar gerçekleşmiş, hükümet protestoları kanlı bir şekilde bastırdıktan sonra, din üzerindeki baskısını daha da artırmıştır. Son yıllarda ise Çince İslam söylemiyle dini sosyalizm ile uyumlu hâle getirmeye, dinin muhtevasını değiştirerek partinin politik çıkarlarına uydurmaya çalışmaktadır.

4.4. Eğitim ve Kültür Politikası

Çin’in Uygur Türklerine yönelik eğitim politikası Uygurların zihinsel dönüştürülmesini hedefler. Çinli araştırmacıların verdiği bilgiye göre, 2005 yılı itibarıyla Doğu Türkistan’daki okulların sayısı okul öncesi kurumlar hariç 7426’dır. Bu okullarda kayıtlı öğrencilerin sayısı

⁶⁹ Jin Binghao, age, s. 162-163

⁷⁰ Jin Binghao, age, s. 170

⁷¹ June Teufel Dreyer, *Çin’deki İslam Cemaati*, Çeviri: Doç. Dr. Erkut Göktan, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No. 2, 1984), s. 16

⁷² Li Xiaoxia 李晓霞: 新疆清真寺的数量变化及管理政策分析 / Şıncan’daki Camilerin Sayısal Değişimi ve İşletme Politikası Üzerine Bir İnceleme. <https://media.weibo.cn/article?id=2309404132776982011281&jumpfrom=weibocom> (25. 07. 2017).

⁷³ Xu Yuqi, age, s. 472

⁷⁴ İlham Tohti, *Yolum ve Gayem Uygur Türkleri ve Çin Meselesi*, Derleyen: Hamit Göktürk. (İstanbul: Şıra Yayınları. 2015), ss. 55-66

4,055,000'dır. Öğretmenlerin sayısı ise 261696 kişidir. 2005 yılında üniversitelere kabul edilen öğrenci sayısı 59,000'dir.⁷⁵

Bu okullarda 1980'li yıllara kadar "geleneksel çift dilli eğitim modeli", 1990'lı yıllardan sonra ise "yeni çift dilli eğitim modeli" uygulanmıştır. İlkinde ana dilde eğitim esas, Çince eğitim tali iken, ikinci modelde Çince eğitim esas, ana dilde eğitim tali olmuştur. İlk modelde ilkokulların 3. sınıfından itibaren Çince eğitim söz konusu iken, ikinci modelde Çince eğitim kreşten itibaren başlatılmaktadır. 2004 yılı itibariyle tüm Doğu Türkistan'daki 943 okulda çift dilli deneme sınıfları açılmıştır. Bu okullarda kayıtlı öğrenci sayısı 35,949'dur. 2005 yılında ise bu tür okulların sayısı 4,505'e, öğrencilerin sayısı 145,138'e ulaşmıştır.⁷⁶

Doğu Türkistan'da 2000 yılında ilkokul ve ortaokul döneminde Çince okullara geçerek okuyan "min-kao-han" (民考汉) öğrencilerin sayısı 79,000 iken, 2005 yılında bu sayı 131,000'e ulaşmıştır.⁷⁷

Aşağıdaki tablo durumu daha net gösterebilir.

Tablo2: Çift Dilli Eğitim veya Çince Eğitim Alan Azınlık Öğrenciler Sayısı ve Payı (2010-2015)

Yıl	Çift Dilli Eğitim veya Çince Eğitim Alan Azınlık Öğrencilerin Sayısı ve Payı					
	Anaokulunda	Payı	İlkokul, Ortaokul ve Lisede	Payı	Toplam Sayısı	Payı
2010	371,600	%56.5	827,100	%38.9	1,198,700	%48
2011	409,900	%62.4	998,500	%46.9	1,408,400	%55
2012	455,000	%65.5	1,223,600	%59.3	1,678,600	%66.6
2013	476,600	%64.61	1,349,500	%64.4	1,826,100	%70.93
2014	508,000	%63.11	1,500,300	%68.6	2,008,300	%74.55
2015	550,500	%63.19	1,698,800	%72.38	2,249,300	%78.85

Kaynak: <https://eurasian-research.org/publication/sincan-uygur-ozerk-bolgesindeki-temel-egitim-sistemi-kazak-okullari-ornegi/?lang=tr> (Erişim tarihi: 26. 07. 2021)

Bu eğitimin adı her ne kadar "çift dilli eğitim" (双语教育) ise de gerçekte Çince temelli tek yönlü eğitim uygulaması söz konusudur. Örneğin 2002 yılından itibaren üniversitelerde Uyгурca yasaklanmıştır.⁷⁸ 2004 yılının sonunda Urumçi'de ana dilde eğitim veren okullar ile Çince eğitim veren okullar birleştirilmiştir.⁷⁹

⁷⁵Ma Rong "Sincan'daki Milli Eğitimin Gelişimi ve Çift Dilli Eğitim Uygulaması / 新疆民族教育的发展与双语教育的实践", *Peking University Education Review / 北京大学教育评论*, Cilt 6 / 第6卷, Sayı.2 / 第2期, Nisan 2008 / 2008年4月, s. 6

⁷⁶ Ma Rong, age, ss. 13-18

⁷⁷ Ma Rong, age, ss. 21-22

⁷⁸ Kenan Dağcı, Mustafa Keskin, Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2013, Sayı.2, s. 23

⁷⁹ Chen Xu, Chen Jin, "Çin Komünist Partisi'nin Azınlık Milliyetlere Yönelik Çift Dilli Eğitim Politikasının Sincan'daki Uygulanması ve Gelişimi / 中国共产党少数民族双语教育政策在新疆的实践与发展", *Sincan Sosyal Bilimler Formu / 新疆社科论坛*, 2011 / (2), s. 31

Bununla birlikte, Uygur çocukları Çin'e götürülerek Sincan Sınıfları (新疆班)nda Çince eğitime tabi tutulmuştur.⁸⁰ 2000 yılından itibaren Çin'de 45 şehirdeki 93 lisede Sincan Lise Sınıfları (新疆高中班) açılmış, 2017 yılı itibariyle 90,000'den fazla öğrenci kabul edilmiş, 21,000 eleman yetiştirilmiştir.⁸¹ Bu sınıfların niçin açıldığıyla ilgili Çin Devlet Konseyi Ofisi'nin 1999 tarih ve 85 Sayılı "Azınlık Milliyet Bölgelerindeki Eleman Yetiştirme İşlerini Daha da Güçlendirme Hakkındaki Duyuru"sunda şöyle yazar: "Şu anda dünyadaki bazı bölgelerde etnik çatışmalar kesilmemektedir. Uluslararası düşman güçler yurt içi ve yurt dışındaki etnik ayrılıkçı güçleri kullanarak ülkemize yönelik yıkıcı faaliyetleri sıkılaştırmaktadır. Milli eğitim işlerini daha da güçlendirerek azınlık milliyet bölgelerine yönelik eleman yetiştirme çabalarını artırmak sadece azınlık milliyet bölgelerinin ekonomik gelişme ve millet kalitesinin yükseltilmesi için değil, ülkenin emniyeti, birlik beraberliği ve devlet bütünlüğü ile de ilgilidir. Stratejik açıdan bakıldığında, özel ehemmiyeti ve aciliyeti haizdir.⁸² Bu satırlar Çin yönetiminin Çin'de Sincan Lise Sınıfları açmasının Uygur Türklerinin zihinsel olarak dönüştürülmesine yönelik olduğunu çok net ortaya koyar.

Ayrıca, Çince bilenlere daha fazla iş ve terfi imkanı sağlayarak Uygur çocuklarını Çince öğrenmeye özendirmiş, birçok aile daha iyi fırsat ve iş imkanlarına sahip olmak için çocuklarını Çince okullara kaydettirmeye başlamıştır.

Çin Uygur Türklerine yönelik kültür politikası da milli kültürü baskılayıp Çin kültürünü hakim kılmaya yönelik olmuştur. Bunun için Çin Komünist Partisi Uygur dili ve alfabesine ciddi müdahalede bulunmuştur. 1949-2000 yılları arasında Uygur alfabesi 4 defa değiştirilmiştir. Bunlar şunlardır: Kiril alfabesi, Latin (Çince Pinyin) alfabesi, Arap alfabesi⁸³ ve 2000'li yıllardaki "bilgisayar alfabesi" ya da "Yeni Uygur Latin Alfabesi"dir. Bu uygulamalar hem artzamanlı hem de eşzamanlı olarak kuşaklar arasında kültürel kopukluğa yol açmıştır. Ayrıca Huangdi (Sarı İmparator), Xi Wangmu (Batı Ana Kraliçesi) ve Sun Wukong (Maymun Kral) gibi mitsel kahramanlar hakkındaki metinler yeniden yazılarak⁸⁴ Doğu Türkistan topraklarının ezelden Çinlilere ait olduğu, Türklerin buraya sonradan gelip yerleştiği algısı yaratılmaktadır. Modernleşme ve kentsel dönüşüm adı altında Kaşgar gibi tarihi şehirlerde geleneksel mimari yapılar yıkılıp hafıza mekanları yok edilmektedir. Son yıllarda Uygur milli eğitiminin öncüleri, emektarları, toplumun önde gelen aydınları sözde "mesleki eğitim merkezleri"nde tutularak ya da hapse atılarak yok edilmektedir. Bunlar arasında akademisyenlerden Prof. Dr. Halmurat Ghopur, Prof. Dr. Tashpolat Teyip, Prof. Dr. Rahile Davut, Prof. Dr. Azat Sultan, Prof. Dr. Abdukadir Celaledin, Prof. Abdusebir Şükür, Doç. Dr. İlham Tohti, Doç. Dr. Ablet Abdureshit (Berqi), eğitimcilerden Yalkun Rozi, Vahitcan Osman, şairlerden Kurban Mamut, Abdurahman Ebey başta olmak üzere yüzlerce aydın bulunmaktadır. Aslında bu aydınlar Çin anayasasının "Genel Çerçeve 1. Madde 4. Fıkrasına ("Her milliyetin kendi dili ve yazısını kullanma ve geliştirme özgürlüğü vardır, kendi örf adetlerini koruma ve ıslah etme özgürlüğü vardır")/各民族都有使用和发展自己的语言文字的自由，都有保持或者改革自己的风俗

⁸⁰ <https://zh.wikipedia.org/wiki/%E6%96%B0%E7%96%86%E7%8F%AD> (Erişim tarihi: 20.07.2021)

⁸¹ <http://www.scio.gov.cn/zjzc/8/4/Document/1549957/1549957.htm> (Erişim tarihi: 25.07.2021).

⁸² http://www.shehui.pku.edu.cn/upload/editor/file/20180829/20180829162232_8096.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2021)

⁸³ Wei Cuyi, "An Historical Survey of Modern Uighur Writing Since the 1950s in Xinjiang, China", *Central Asiatic Journal*, Vol. 37. No. 3/4 (1993), ss. 249-322.

⁸⁴ Alessandro Ripa "Re-Writing Mythology in Xinjiang: The Case of the Queen Mother of the West, King Mu and the Kunlun", *The China Journal*, The Australian National University, The University of Chicago Press Journals, Volume: 71, 2014, ss. 43-64; Alimcan İnayet, "Mitostrateji Üzerine", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2018/12, ss. 40-54.

习惯的自由); 2. Maddenin 35. Fıkrasına (“Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarının fikir beyan etme, neşriyat, toplanma, dernek kurma, yürüyüş yapma ve protesto etme özgürlüğü vardır” /中华人民共和国公民有言论、出版、集会、结社、游行、示威的自由); 2. Maddenin 36. Fıkrasına (Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarının inanç özgürlüğü vardır/中华人民共和国公民有宗教信仰自由) göre hareket etmiş, asla yasa dışı faaliyette bulunmamışlardır. Bütün bu uygulamalar kasti, planlı ve sistematik asimilasyon projesinin yansımaları ve sonuçlarıdır.

Sonuç

Çin’in milliyetler politikası Sun Yatsen’in Çin milliyetçiliği temelinde oluşturulan asimilasyon merkezli bir politikadır. Söz konusu politikanın ideolojik, teorik ve pratik boyutları arasında çelişki ve tutarsızlıklar vardır. İdeolojik olarak Çin’deki milliyetlerin entegrasyonu ve asimilasyonunu hedefler, teorik olarak milliyetlerin eşitliği ve özerkliğini savunur, pratikte ise asimilasyon merkezli siyasal, soysal, ekonomik ve kültürel organizasyon ve uygulamalara dayanır. Çin’in milliyetler politikası milliyetlerin eşitliği değil, asimilasyonunu temel aldığı için yanlıştır. Yanlış politikadan doğru sonuçlar beklenemez. Çin’de milliyetlerle ilgili yaşanan gerginlik ve çatışmalar bunu göstermektedir. Çin milliyetler politikasından doğru sonuçlar elde etmek istiyorsa, önce söz konusu politikanın temelindeki milliyetlerin asimilasyonu projesinden vazgeçmelidir.

Çin’in Uygur politikası da asimilasyon merkezlidir. Hedef Uygurları asimile ederek işgal ettikleri Doğu Türkistan’ı daimi Çin toprağına dönüştürmektir. Bunun için Doğu Türkistan’a Çinli göçmen nakletmek en temel uygulamalarından birisi olmuştur. Çinli göçmenler işgal ordusunu besleme, işgal edilen toprakları ve hudutları koruma, işgal yönetimini pekiştirme, işgal bölgelerindeki halkı asimile etme ve nihai olarak işgal topraklarını meşrulaştırma gibi çoklu fonksiyona sahiptir. Çinli göçmenler ordu mensupları, çiftçiler, tüccarlar, suçlular, sürgün edilenler ve gurbetçiler olmak üzere çeşitli kimliğe sahip kişilerden oluşmaktadır. Doğu Türkistan’da bulunan Üretim-İnşaat Kolordusu (Bingtuan) Çin’in diğer bölgelerinde emsali olmayan özel bir yapılanmadır. Mensupları gerektiğinde silahlı orduya dönüşebilen üniformasız askerlerden oluşur. Çinli göçmenler ve Üretim-İnşaat Kolordusu mensupları Çin’in Doğu Türkistan’daki politik, ekonomik ve sosyal alandaki kontrol ve hakimiyetini sağlayan ve pekiştiren en önemli güçlerdendir. Çin komünist yönetimi sömürü merkezli ekonomi politikasıyla Doğu Türkistan’ın kaynaklarını sömürmüş ve böylece Uygur Türklerini yoksullaştırmıştır. Ekonomik olarak yoksullaşan Uygurlar doğal olarak eğitim, bilim, sanat ve kültür alanında ilerleme kaydedememişlerdir. Çin yönetiminin Uygurlara yönelik din politikası ateizm merkezlidir. Dinlere, özellikle İslam’a karşı saldırgan tutum buradan kaynaklanmaktadır. Çin komünistleri son dönemlerde İslami terörizmle ilişkilendirmek suretiyle Uygur Türklerini acımasızca bastırma, onların milli kimlik bilincini zayıflatma ve nihai olarak sindirme stratejisi izlemektedir. Eğitim ve kültür politikaları da Uygur Türklerinin zihinsel olarak kuşatılmış, kimliksiz, edilgen, uysal ve makbul vatandaşa dönüştürülmesine yöneliktir.

Bütün bunlara bakıldığında, Çin’in Uygur politikasının teorik ve pratik boyutu farklı, mahiyette asimilasyon hedefine yönelik koordineli, birbirini destekleyen sistemli uygulamalar olduğu açıkça görülür.

Kaynaklar:

- Adıbelli, Barış, *Doğu Türkistan*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008)
Chen Xu, Chen Jin, "Çin Komünist Partisi'nin Azınlık Milliyetlere Yönelik Çift Dilli Eğitim Politikasının Sincan'daki Uygulanması ve Gelişimi / 中国共产党少数民族双语教育政策在新疆的实践与发展", *Sincan Sosyal Bilimler Formu* / *新疆社科论坛*, 2011 / (2), ss. 30-33.

<https://www.sinoss.net/uploadfile/2011/0812/20110812091759643.pdf> (Erişim tarihi: 20.07.2021).

Chou Yang-Sun, “From ‘the Two Principless of the People’ to the Three Principles of the People – the Key Implication of Xi Jinping’s High-profile Commemorating Sun Yat-sen / 從二民主義到三民主義-習近平高規格紀念孫中山誕辰的關鍵意義”, *展望與探索 / PROSPECT&EXPLORATION*, Cilt 14 /第14 卷 Sayı. 12 / 第12 期 Aralık 2016 / 中華民國105 年12 月.

https://www.mjib.gov.tw/FileUploads/eBooks/05071a6233bf4dbab4b8162177d93a4b/Section_file/c83fd241f7eb4913a2ab74624ca6fec4.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2021).

Chu Hongxia, “Çian Long Döneminde Sincan’a Göçmen Yerleştirme Politikası Üzerine Bir Tahlil Denemesi / 乾隆时期新疆移民落籍政策探析”, *China’s Borderland History and Geography Studies / 中国边疆史地研究*, Mart 2016 / 2016年3月, Cilt 26 / 第26卷, Sayı. 1 /第1期, ss. 20 – 32. <http://www.cssn.cn/kxk/bjx/201712/W020171225609818036756.pdf> (Erişim tarihi: 20.07.2021).

Çen Huyşing, “Yang Zengşinniñ Békinmişlik ve Helkni Nadanlıkta Kalduruş Siyasitiniñ Mahiyeti Toğrisida / Yang Zengşin’in İçe Kapanma ve Halkı Cehalette Bırakma Siyasetinin Mahiyeti Üzerine”, *Sincan Daşö İlmiy Jurnili Pelsepe-İctimaiy Pen Kısmı*, 1988, Sayı.3, ss. 94 – 110.

Dağcı, Kenan - Mustafa Keskin, Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 2013, Sayı.2, ss. 11-29

Deng Şavhuy, “Sun Congşenniñ Sincanni Eçiş Toğrisidiki Uluğvar Planı / (Sun Yatsen’in Doğu Türkistan’ı Kalkındırma Hakkındaki Yüce Planı”, *Sincan Daşö İlmiy Jurnili Pelsepe-İctimaiy Pen Kısmı*, 1988, Sayı.3, ss. 79-93

Dreyer, June Teufel, *Çin’deki İslam Cemaati*, Çeviri: Doç. Dr. Erkut Göktan, (Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No. 2, 1984).

Forbes, Andrew D.W., *Doğu Türkistan’daki Harp Beyleri*, Çeviren: Enver Can, (İstanbul: Bayrak Yayıncılık – Matbacılık San. Ve Tic. Ltd. Şti, 1991).

He Donghang, Xie Weimin, “Çin Ulusal Kimliğinin Süreci ve Kısıtlayıcı Faktörler / 中国国家认同的历程与制约因素”. *Marksizm ve Gerçeklik / 马克思主义与现实*, 2012 / 2012年, Sayı. 4 / 第4期, ss. 10-16. http://www.cssn.cn/ddzg/ddzg_zdll/201305/P020131031481224291871.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2021).

Howell, Anthony, *Migration and Inequality in Xinjiang: A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi*, <https://www.researchgate.net/publication/228471180>

Huang Cyenhua, *Gomindang Hakimiyyitiniñ Sincan Siyasiti ve Uniñ Aqıviti / Milliyetçi Çin Yönetiminin Doğu Türkistan Politikası ve Akıbeti*, Tercime kılguçı: Ehmet Pasar, (Beijing: Milletler Neşriyatı, 2005).

Huang Renjie, “Sun Yatsen’in Milliyetler Politikasındaki İç ve Dışa Yönelik İddialar / 論孫中山民族政策中的內外主張”, *Üç Halk İlkesi Dergisi / 三民主義學報*, Sayı. 24 / 第24期, Haziran 2002 / 2002 年6 月, ss. 1-12. http://rportal.lib.ntnu.edu.tw/bitstream/20.500.12235/18217/1/ntnulib_ja_J0101_0024_001.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2021).

İnayet, Alimcan, “Mitostateji Üzerine”, *Uluslararası Uyгур Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2018/12, ss. 40-54.

İnayet, Alimcan, Uyğur Tarihi Koşaklarındaki Çince Unsurlar Üzerine, *Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi* 2016/8, (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/319180>), ss. 68-79

İslam Ansiklopedisi, Cilt. 41, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012).

Ji Ping, *Frontier Migration and Ethnic Assimilation A Case of Xinjiang Uyghur Autonomous Region of China*, Doctoral thesis, Brown University, 1990.

Jin Binghao, *Milli Program ve Politika İle İlgili Evraklardan Seçmeler / 民族纲领政策文献选编 (一九二一年七月 - 二〇〇五年五月)*, (Pekin / 北京: Merkezi Minzu Üniversitesi Yayınevi / 中央民族大学出版社, 2006).

Li Hao, “Milliyetçi Çin Döneminde Sincan’daki Çinli Göçmenler Üzerine Bir Tahlil Denemesi / 民国时期新疆汉族移民探析”, *China’s Borderland History and Geography Studies / 中国边疆史地研究*, Aralık 2009 / 2009年12月, Cilt 19 / 第19卷, Sayı. 4 / 第4期, ss. 126 – 139.

http://www.ims.sdu.edu.cn/_local/3/3B/3F/9E40FB4517629A070BCB69D28F3_D731E2B5_5F8ED.pdf (Erişim tarihi: 20.07.2021).

Li Rucung, “Memlikitimiz Yekinkı Yüz Yıldın Buyankı Asasiy Kanunlirida Milli Mesile Toğrısıdiki Belgilimler Tarihini Tekşürüş / Ülkemizin Son Yüzyıldan Bu Yana Etnik Mesele İle İlgili Maddeler Tarihi Üzerine Bir Araştırma”, *Sincan Daşo İlmiy Jurnili Pelsepe-İctimaiy Pen Kısmı*, 1983, Sayı.3, ss. 28 – 47.

Li Xin, “試論中共對中國民族史的改寫與編撰”, *民族學報* (原邊政研究所年報), 國立政治大學, 第二十三期, Taipei, 1998, ss. 171-192

Liao Dawei, “Çin’i Yükseltmek: Sun Yatsen’in Çin Rüyası / 振兴中华: 孙中山的中国梦”, <http://old.minge.gov.cn/mgzy/canhuilunwen/201512/8dec78b692de4a88a8034c795f9e9c26/files/9d48a00a667649979a4a4f656434cf0f.pdf> (Erişim tarihi: 27.07.2021)

Lyu Zişyav (刘志霄), *Uygur Tarihi (Birinci Kısım 2)*, (Beyjing: Milletler Neşriyatı, 1987)

Ma Rong “Sincan’daki Milli Eğitimin Gelişimi ve Çift Dilli Eğitim Uygulaması / 新疆民族教育的发展与双语教育的实践”, *Peking University Education Review / 北京大学教育评论*, Cilt 6 / 第6卷, Sayı.2 / 第2期, Nisan 2008 / 2008年4月. [http://www.shehui.pku.edu.cn/upload/editor/file/20171123/20171123153402_5740.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2021)].

Millward, James A. and Nabijan Tursun, “Political History and Strategies of Control, 1884-1978”. *XINJIANG China’s Muslim Borderland*. S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), ss. 63-98

Millward, James A. and Peter C. Perdue, “Political and Cultural History of the Xinjiang through the Late Nineteenth Century”, *XINJIANG China’s Muslim Borderland*. S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), ss. 27-62

Na, Szu-Lu (1994). “Milliyetçilik ve Milliyetler İlişkisi / 民族主義與民族關係”, *Tayvan: Ulusal Havacılık Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 2, ss. 1-12. <http://ir.nou.edu.tw/bitstream/987654321/242/1/S0208-2%E6%B0%91%E6%97%8F%E4%B8%BB%E7%BE%A9%E8%88%87%E6%B0%91%E6%97%8F%E9%97%9C%E4%BF%82%28%E9%82%A3%E6%80%9D%E9%99%B8%29%28%E5%85%A7%E6%96%87%E9%87%8D%E6%96%B0%E6%8E%83%E6%8F%8F%29.pdf> (Erişim tarihi: 25.07.2021).

Ou Deng Caoxie, “Çin’deki Sincan Lise Sınıfları” Örneğinden Milliyetler Politikasının İçerik Tahlili / 内地新疆高中班”民族教育政策的内容分析, http://www.shehui.pku.edu.cn/upload/editor/file/20180829/20180829162232_8096.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2021).

Rippa, Alessandro, “Re-Writing Mythology in Xinjiang: The Case of the Queen Mother of the West, King Mu and the Kunlun”, *The China Journal*, The Australian National University, The University of Chicago Press Journals, Volume: 71, 2014, ss. 43-64.

Saray, Mehmet, *Doğu Türkistan Tarihi (Başlangıçtan 1878'e Kadar)*, (İstanbul: Kitabevi, 1997).

Saray, Mehmet. *Doğu Türkistan Türklerinin Tarihi*. (İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2015).

Shi Zhengfeng, “Çin’deki Milliyetçiliği / 中國的民族主義”, *Taiwan International Studies Quarterly*, Vol. 12, No.2, pp. 41-71, Summer 2016. <http://www.tisanet.org/quarterly/12-2-2.pdf> (Erişim tarihi: 25.07.2021)

Stanley W. Toops, “The Demography of Xinjiang”, *XINJIANG China’s Muslim Borderland*, S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, Enland, 2004).

Şehidi, Burhan, *Sincandiki 50 Yılım*, (Beyjing: Milletler Neşriyatı, 1999).

Tohti, İlham, *Yolum ve Gayem Uygur Türkleri ve Çin Meselesi*, Derleyen: Hamit Göktürk. (İstanbul: Şira Yayınları. 2015).

Tuna, Amine, *Doğu Türkistan’da Asimilasyon ve Ayrımcılık*, (İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı, 2012).

Uygur, Feyzullah, *Doğu Türkistan Tarihi (1864-1884)*, Yayımlanmamış Doktora tezi, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Genel Türk Bilim Dalı, İstanbul. 2015).

Wang Ke, “Uluslar arası Siyasi Vizyon Bakımından “Xinjiang”ın Eyalet Olması / 国际政治视野下的 [新疆建省]”, *21. Yüzyıl Çift Aylık Dergi / 二十一世紀雙月刊*, Şubat 2007 / 2007年2月, Sayı. 99 / 號 總第九十九期, ss. 40 - 53 <https://www.cuhk.edu.hk/ics/21c/media/articles/c099-200612006.pdf> (Erişim tarihi: 25.07.2021)

Wei Cuyi, "An Historical Survey of Modern Uighur Writing Since the 1950s in Xinjiang, China", *Central Asiatic Journal*, Vol. 37. No. 3/4 (1993), pp. 249-322. <https://www.jstor.org/stable/24467845> (Erişim tarihi: 27.07.2021)

Wiemer, Calla, “The Economy of Xinjiang”, *XINJIANG China’s Muslim Borderland*, S. Frederick Starr, Editor, (M.E. Sharpe Armonk, New York, London, England, 2004), ss. 163-189.

Wu Qina, *Sincan: Milli Kimlik, Uluslar arası Rekabet ve Çin Devrimi 1944-1962 / 新疆：民族認同、國際競爭與中國革命 1944 – 1962*, Ulusal Tayvan Üniversitesi Tarih Araştırmaları Merkezi Doktora Tezi / 國立臺灣大學歷史學研究所博士論文. Öğrenci No. / 學 號 : D86123006, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2006. <https://dokumen.pub/1944-1962-nbsped.html> (Erişim tarihi: 15.07.2021)

Xiong Fangliang, “Amerikan Taklitçiliğinden” “Krallar Yolunu Sürdürmek”: Sun Yatsen Milliyetçiliğinin Kökeni ve Değişimi / 从 “效法美国”到 “继承王道”: 孙中山 “国族主义”源起与异变 – Amerikan Modeli” ve Milliyetçi Çin Dönemindeki Milliyetler Politikası 1 / “美国模式”与民国时期的民族政治 (一), *Etno-Sosyoloji Araştırmaları Bülteni / 民族社会学研究通讯*, Sayı. 173 / 第173期, 15 Aralık 2014 / 2014年12月15日 http://www.shehui.pku.edu.cn/upload/editor/file/20180820/20180820235335_2003.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2021)

Xu Yuqi, *Millet Nezeriyisi ve Milletler Siyasiti Hekkide Omumiy Bayan*, (Ürümçi: Sincan Helk Neşriyatı, 2003).

Zhang Dajun, *Doğu Türkistan’da Fırtınalı Geçen 70 Yıl / 新疆風暴七十年*, 7. Cilt, (Taipei: Lanze Chubanshe Youxian Gongsi, 1981).

Zhao Zhu-Cheng, “Sincan Uygur Özerk Bölgesi Aşırılığı Giderme Düzenlemelerinden Kıta Çin’in Milliyetler Politikasına Bakış / 從“新疆維吾爾自治區去極端化條例”看大陸民族政策. *PROSPECT&EXPLORATION* /

展望與探索 , Cilt 15 / 第15 卷, Sayı. 6 / 第6 期 Haziran 2017 / 中華民國106 年6 月.
<https://www.mjib.gov.tw/FileUploads/eBooks/ef79311efc98496181bbfc4da688e28e/Sectionfile/09152a14b0f64af8aad2c7acc5cc0275.pdf> (Erişim tarihi: 19.07.2021)

Zou Zan, Politik Kültür Perspektifinden Sincan'daki Arazı Açmanın Tarihsel Değişimleri ve Üretim-İnşaat Kolordusu Mensuplarının Kimliği / 政治文化视域下的新疆屯垦历史变迁与兵团人身份认同, *浙江学刊* , Sayı 4 / 2015.
http://news.cssn.cn/dzyx/dzyx_jxyx/201601/W020160121548385184507.pdf (Erişim tarihi: 19.07.2021)

1997 *Sincan Yılnamısı*, (Ürümçi: Sincan Helk Neşriyatı,1998).

İnternet Kaynakları:

<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexch.htm><http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexch.htm>. (Erişim tarihi: 25. 07. 2021)

<http://old.ming.gov.cn/mgzy/canhuilunwen/201512/8dec78b692de4a88a8034c795f9e9c26/file/s/9d48a00a667649979a4a4f656434cf0f.pdf> (Erişim tarihi: 27.07.2021), s.1

<https://media.weibo.cn/article?id=2309404132776982011281&jumpfrom=weibocom>

http://www.gov.cn/xinwen/2014-10/05/content_2760556.htm (Erişim tarihi: 19.07.2021).

https://www.sohu.com/a/277474135_99986028 (Erişim tarihi: 18.07.2021)

<https://zh.wikipedia.org/wiki/%E5%9B%BD%E5%AE%B6%E7%BA%A7%E8%B4%AB%E5%9B%B0%E5%8E%BF>

http://www.shehui.pku.edu.cn/upload/editor/file/20180829/20180829162232_8096.pdf(
Erişim tarihi: 20.07.2021).

<https://zh.wikipedia.org/wiki/%E6%96%B0%E7%96%86%E7%8F%AD> (Erişim tarihi: 20.07.2021)

<http://www.scio.gov.cn/zhzc/8/4/Document/1549957/1549957.htm> (Erişim tarihi: 25.07.2021).

http://www.shehui.pku.edu.cn/upload/editor/file/20180829/20180829162232_8096.pdf
(Erişim tarihi: 25.07.2021)

http://intl.ce.cn/specials/zxxx/201203/09/t20120309_23143975.shtml (Erişim tarihi: 28.07.2021)

<http://ldzl.people.com.cn/dfzlk/front/personProvince3106.htm> (Erişim tarihi: 31.07.2021)